

An Analytical Assessment of Translating the Conceptual Metaphors of Light and Darkness in the Quran by AI Models Based on Lakoff, Johnson, and Newmark's Theories

Vajihe Farshi

Ph.D. graduate in Linguistics, Faculty of Literature and Humanities, University of Tehran, Tehran, Iran

Sajed Zare*

Assistant Professor, Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Language and Literature, Yazd University, Yazd, Iran.

Abstract

This study critically evaluates the translation of conceptual metaphors of «light» and «darkness» in the Holy Qur'an by three prominent AI language models _Grok, Gemini, and ChatGPT_ based on Lakoff and Johnson's (1980) Conceptual Metaphor Theory and Newmark's (1988) translation strategies. The metaphors of light and darkness, which symbolize concepts such as divine guidance, faith, misguidance, and disbelief, were analyzed in selected Qur'anic verses. Findings indicate that AI models primarily employ literal reproduction of metaphors. However, they often struggle to convey the deep cultural, theological, and spiritual meanings of these metaphors especially for audiences unfamiliar with the Qur'an's conceptual and religious frameworks. The absence of explanatory elements and the inability to interpret profound meanings _such as «light» as divine guidance and «darkness» as ignorance or disbelief_ are among the key challenges. The study recommends enhancing AI-generated translations by integrating cognitive theories, incorporating interpretive Islamic sources, and applying Newmark's supplementary strategies (e.g., footnotes). Thus, the potential of artificial intelligence in translating sacred texts can be utilized, provided that a deeper conceptual and cultural understanding is developed within the models.

* Corresponding Author: zare.sajed@yazd.ac.ir

How to Cite: xxxxxxxx

Keywords: conceptual metaphor, metaphor translation, Holy Qur'an, Lakoff and Johnson, Newmark's strategies, artificial intelligence.

Introduction

Conceptual metaphors serve as fundamental cognitive mechanisms in language, enabling the conveyance of abstract ideas through more concrete concepts. As outlined by Lakoff and Johnson (1980) in their Conceptual Metaphor Theory (CMT), metaphors are not merely linguistic ornaments but reflections of human mental and cultural structures. In religious texts, particularly the Holy Qur'an, metaphors play a pivotal role in transmitting theological, ethical, and mystical concepts. Among the most prevalent metaphorical domains in the Qur'an are those related to light and darkness, manifesting in oppositions such as light versus darkness, day versus night, and life versus death. These dichotomies are rich in rhetorical value and carry profound conceptual weight: "light" often symbolizes divine guidance, faith, and spiritual life, while "darkness" represents misguidance, disbelief, and spiritual death.

With the rapid advancement of technology in language processing, the translation of sacred texts by artificial intelligence (AI) models has emerged as a novel field in translation studies and semantics. This research examines the translation of metaphors from the domain of light and darkness in selected Qur'anic verses by three leading AI models: Grok, Gemini, and ChatGPT. The theoretical framework combines Lakoff and Johnson's (1980) CMT, which views metaphors as cognitive mappings (e.g., "guidance is light" or "ignorance is darkness"), with Newmark's (1988) seven translation strategies for metaphors, including reproduction of the same metaphor, replacement with an equivalent, conversion to sense, omission, addition of explanation, use of simile, and combination of simile and explanation.

The primary objective is to assess the extent to which AI models comprehend and convey the abstract and metaphorical meanings rooted in Qur'anic culture and beliefs. The central research question is: Can AI models accurately interpret and translate Qur'anic conceptual metaphors, which are deeply embedded in religious and cultural contexts, into Persian (as the target language), or do they merely resort to literal translations without capturing deeper layers? This inquiry is crucial because Qur'anic metaphors transcend literal interpretations; they embody cognitive schemas that require cultural and theological insight for faithful rendition. For instance, "light" in the Qur'an is not just illumination but a metaphor for divine presence and enlightenment, drawing from human embodied experiences where light

enables vision and navigation. This extended abstract expands on the study's rationale, highlighting the intersection of cognitive linguistics, translation theory, and AI. It addresses the growing need for accurate translations of sacred texts in a globalized world, where AI could democratize access to religious knowledge if enhanced appropriately. The analysis reveals AI's strengths in literal fidelity but underscores limitations in handling cultural nuances, proposing hybrid approaches that integrate human interpretive sources.

Literature Review

The analysis of metaphors in the Qur'an underscores their profound role in conveying spiritual and ethical teachings, particularly through imagery of light and darkness. Studies by Mohammed (2014) and Christiansen (2015) demonstrate that light symbolizes guidance, knowledge, and divine presence, whereas darkness represents misguidance, ignorance, and spiritual absence. These metaphors are deeply rooted in Qur'anic discourse, often as binary oppositions to emphasize moral dualities. Dehghan and Vahabian (2021) analyzed conceptual metaphors in Surahs Al-Saffat and Al-Kahf, revealing extensive use of orientational, structural, and ontological metaphors. Notably, metaphors linking guidance to a bright path and misguidance to darkness or fall are prevalent in light-darkness oppositions. Challenges in translating Qur'anic metaphors have been extensively explored. Research by Nurbayan and Alhaj and Mesfer (2019) indicates that literal translation techniques frequently fail to convey subtle metaphorical meanings, leading to loss of abstract essence. This highlights the need for culturally informed approaches to preserve the rhetorical and spiritual core of Qur'anic metaphors. Esfahani (2025) further examines conceptual metaphors of light and darkness, emphasizing their cognitive basis in human experience and the difficulties in cross-linguistic transfer.

In the realm of AI, metaphor identification and translation have garnered attention. Yang (2023) and Chandra, Tiwari, and Jain (2024) explore the potential of large language models (LLMs) in detecting metaphors in religious texts. However, these models rely on surface-level linguistic patterns rather than deep conceptual understanding, limiting their interpretation of complex metaphors. Gupta (2024) evaluates AI for religious text translation, noting semantic fidelity issues in sacred contexts. Holter (2023) and Shou and Huang (2024) discuss AI's challenges in maintaining semantic accuracy for religious metaphors, advocating for integration with cognitive theories.

Theoretical foundations include Lakoff and Johnson's (1980) CMT, which posits that abstract concepts like guidance are understood via concrete experiences (e.g., light enables seeing). Gibbs (2017) and Kozlova (2021) apply CMT to translation, stressing the preservation of cognitive mappings. Kövecses (2010) introduces binary oppositions in metaphors, relevant to Qur'anic light-darkness dichotomies. Newmark's (1988) strategies provide practical tools for metaphor translation, prioritizing retention of the original unless cultural conflicts arise. Rumman and Al Salem (2023) and El-Zawawy (2020) apply these in Qur'anic contexts, recommending explanations for cultural gaps.

Additional resources like the Quranic Arabic Corpus (Dukes, 2014) aid computational analysis, while Hanapi and Hammadi (2023) offer thematic exegeses of light-darkness metaphors. Najjar (2012) discusses glossing metaphors in translation, and Shareef (2023) compares AI models for Qur'anic translation. Iranian studies, such as Roshan and Nemati (2024), conceptualize body-related metaphors in the Qur'an, aligning with CMT by mapping concepts like "heart = center of faith" and "light = guidance." Hejazi (2016) specifically analyzes the "light verse" metaphorically. Despite AI advancements, challenges persist in precise interpretation of Qur'anic nuances like light and darkness metaphors. This creates opportunities for hybrid AI-human systems, enhancing machine translations with interpretive sources to facilitate global access to Qur'anic concepts.

Research Method

This study employs a qualitative, descriptive-analytical approach to examine AI translations of Qur'anic conceptual metaphors of light and darkness, grounded in conceptual metaphor analysis and comparative translation evaluation. First, metaphors related to light and darkness were identified in selected Qur'anic verses using Lakoff and Johnson's (1980) CMT. These were categorized based on common mappings, such as "guidance/knowledge/faith = light," "misguidance/ignorance/disbelief = darkness," "insight/faith = sight," "ignorance/disbelief = blindness," "faith/guidance = life," and "disbelief/misguidance = death." This framework draws from Berrada (2002), who categorizes binary oppositions in Qur'anic light-darkness metaphors, and Hejazi (2016), treating them as cognitive tools for divine and mystical expression.

Data collection involved selecting verses containing these metaphors via keyword searches (e.g., nur, zulumat, layl, nahar, darkness, light, blindness, sight) and referencing analyses from Berrada (2002) and Hejazi (2016). The population comprises all Qur'anic verses with light-darkness concepts,

applied at four levels: light as guidance/faith/knowledge; darkness as misguidance/disbelief/ignorance; sight/blindness as insight/ignorance; life/death as faith/disbelief. Purposeful sampling selected representative verses to cover these levels.

Selected verses were translated into Persian using Grok, Gemini, and ChatGPT, focusing solely on the verse without contextual verses to isolate conceptual challenges. Translations were analyzed using Newmark's (1988) seven strategies: reproducing the same metaphor, replacing with a similar one, converting to sense, omitting, adding explanation, using simile, and combining simile/explanation. Comparative analysis evaluated each model's metaphorical comprehension, abstract meaning representation, and imagery reproduction in Persian, considering criteria like fidelity to Qur'anic metaphor, cultural compatibility, and semantic clarity for Persian speakers.

Validity was enhanced by comparing AI translations with metaphorical interpretations from reliable exegeses (e.g., *Al-Mizan* by Tabatabai, 1995) and cognitive role of metaphors. This ensured rigorous assessment of AI performance in conveying profound meanings.

Conclusion

This research critically assessed AI models' (Grok, Gemini, ChatGPT) translation of Qur'anic light and darkness metaphors using Lakoff and Johnson's (1980) CMT and Newmark's (1988) strategies. Findings reveal predominant use of literal reproduction, preserving textual fidelity but failing to convey deep cultural, theological, and spiritual layers—especially for non-familiar audiences. Key challenges include absent explanations for metaphors like "light" as divine guidance and "darkness" as ignorance/disbelief, and inadequate handling of grammatical nuances (e.g., plural "darknesses" vs. singular "light"). Model-specific insights: Grok excels in retaining original terms and rhetorical tone but lacks explanations; Gemini adds limited glosses and emphasizes rhetoric yet risks diluting meanings through cultural equivalents; ChatGPT favors literalism but introduces inaccurate interpretations. Overall, AI shows promise for sacred text translation if augmented with cognitive theories, exegeses (e.g., *Al-Mizan*), and Newmark's supplementary strategies like footnotes. Recommendations include training models on interpretive corpora for deeper conceptual grasp, automating Newmark strategies for enhanced clarity, and preserving cultural contexts. Hybrid AI-human approaches could improve accuracy, fostering global Qur'anic accessibility while respecting its profound essence..

ارزیابی انتقادی ترجمه استعاره‌های مفهومی نور و تاریکی در قرآن توسط مدل‌های هوش مصنوعی در پرتوی نظریه لیکاف، جانسون و نیومارک

و جیهه فرشی دانش‌آموخته دکتری رشته زبان‌شناسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

ساجد زارع* استادیار، گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه یزد، یزد، ایران

چکیده

این پژوهش به ارزیابی انتقادی ترجمه استعاره‌های مفهومی نور و تاریکی در قرآن کریم توسط مدل‌های هوش مصنوعی (گراک، جمینای، و چت‌جی‌بی‌تی) با تکیه بر نظریه استعاره مفهومی لیکاف و جانسون (۱۹۸۰) و راهبردهای ترجمه نیومارک (۱۹۸۸) می‌پردازد. از این رو استعاره‌های نور و تاریکی، که نمایانگر مفاهیمی چون هدایت، ایمان، گمراهی، و کفر هستند، در آیات منتخب قرآن تحلیل شدند. یافته‌ها نشان می‌دهد که مدل‌های هوش مصنوعی عمدتاً از راهبرد بازتولید تحت‌اللفظی استعاره استفاده می‌کنند، اما در انتقال معانی عمیق و فرهنگی این استعاره‌ها، به‌ویژه برای مخاطبان ناآشنا با زمینه‌های مفهومی، الهی، معنوی و فرهنگی قرآن کریم، محدودیت دارند. فقدان توضیحات تکمیلی و ناتوانی در تبیین مفاهیم معنایی عمیق استعاره‌ها مانند «نور» به‌عنوان هدایت الهی و «ظلمات» به‌عنوان جهل و کفر، از چالش‌های اصلی این مدل‌هاست. پیشنهاد می‌شود با ادغام نظریه‌های شناختی و آموزش مدل‌ها با منابع تفسیری، و بهره‌گیری از راهبردهای تکمیلی نیومارک (مانند افزودن پاورقی)، کیفیت ترجمه‌های ماشینی بهبود یابد. بنابراین می‌توان از ظرفیت هوش مصنوعی در ترجمه متون مقدس بهره گرفت، مشروط بر اینکه در مدل‌ها درک مفهومی و فرهنگی عمیق‌تری ایجاد شود.

کلیدواژه‌ها: استعاره مفهومی، ترجمه استعاره، قرآن کریم، نظریه لیکاف و جانسون، راهبردهای نیومارک، هوش مصنوعی.

۱. مقدمه

استعاره‌های مفهومی به عنوان یکی از سازوکارهای شناختی بنیادین در زبان، نقش مهمی در انتقال مفاهیم انتزاعی از طریق مفاهیم ملموس ایفا می‌کنند. لیکاف و جانسون (۱۹۸۰) در نظریه «استعاره مفهومی» نشان داده‌اند که بسیاری از مفاهیم انتزاعی بشر از طریق نگاشت مفاهیم عینی تر درک و پردازش می‌شوند. بر این اساس، استعاره‌ها صرفاً ابزارهای زبانی نیستند، بلکه بازتاب ساختارهای ذهنی و فرهنگی انسان‌اند.

در متون دینی به ویژه قرآن کریم، استعاره‌ها نقشی اساسی در انتقال مفاهیم معنوی، اخلاقی و عرفانی ایفا می‌کنند. یکی از پرکاربردترین حوزه‌های استعاری در قرآن، مفاهیم مربوط به روشنایی و تاریکی است که در قالب تقابل‌هایی همچون نور و ظلمت، شب و روز، و مرگ و زندگی ظاهر می‌شود. این تقابل‌ها نه تنها از نظر بلاغی غنی‌اند، بلکه بار مفهومی عمیقی را نیز به همراه دارند؛ به گونه‌ای که «نور» اغلب نمایانگر هدایت، ایمان و زندگی معنوی، و «تاریکی» نشانگر گمراهی، کفر و مرگ روحانی است.

با پیشرفت فناوری در حوزه زبان، ترجمه متون مقدس توسط مدل‌های هوش مصنوعی به حوزه‌ای نوین در مطالعات ترجمه و معناشناسی تبدیل شده است.

در این راستا، پژوهش حاضر به بررسی ترجمه استعاره‌های حوزه روشنایی و تاریکی در آیات منتخب قرآن کریم توسط سه مدل هوش مصنوعی (گراک، جمینای، و چت‌جی‌بی‌تی) می‌پردازد. چارچوب نظری پژوهش، ترکیبی از نظریه استعاره مفهومی لیکاف^۱ و جانسون^۲ (۱۹۸۰) و راهبردهای ترجمه استعاره نیومارک^۳ (۱۹۸۸) است. هدف اصلی این جستار، ارزیابی میزان درک معنای استعاری و انتزاعی توسط مدل‌های هوش مصنوعی و شناسایی راهبردهای به کاررفته در ترجمه این استعاره‌ها و ارائه پیشنهاداتی جهت تقویت کیفیت ترجمه هر عبارت است.

۲. پرسش‌های پژوهش

با توجه به توضیحات فوق، پرسش بنیادین این پژوهش آن است که آیا مدل‌های هوش مصنوعی قادرند استعاره‌های مفهومی قرآن را - که عمیقاً ریشه در فرهنگ و باورهای دینی

^۱. J. Lackoff

^۲. M. Johnson

^۳. P. Newmark

دارند. به‌درستی درک و به زبان مقصد (فارسی) منتقل کنند؟ به عبارت دیگر، آیا مدل‌های هوش مصنوعی در ترجمه استعاره‌های مفهومی مورد بررسی صرفاً به ترجمه لفظی بسنده کرده‌اند یا توانسته‌اند لایه‌های عمیق‌تر معنایی را نیز منتقل کنند؟

۳. پیشینه پژوهش

تحلیل استعاره در قرآن نشان‌دهنده نقش عمیق استعاره‌های مفهومی در انتقال آموزه‌های معنوی و اخلاقی، به‌ویژه از طریق تصاویر نور و تاریکی است. مطالعات محمد^۱ (۲۰۱۴) و کریستنسن (۲۰۱۵)^۲ نشان می‌دهد که نور نماد هدایت، دانش و حضور الهی است، در حالی که تاریکی نمایانگر گمراهی، نادانی و فقدان معنوی است. این استعاره‌ها به‌طور عمیق در گفتمان قرآنی ریشه دارند و اغلب به‌عنوان دوقطبی‌های متضاد برای تأکید بر دوگانگی‌های اخلاقی به کار می‌روند. دهقان و وهابیان (۱۴۰۱) نیز در تحلیل استعاره‌های مفهومی در سوره‌های صافات و کهف، به این نتیجه رسیده‌اند که استعاره‌های جهت‌ی، ساختاری و هستی‌شناختی در قرآن کاربرد گسترده‌ای دارند. به‌ویژه استعاره‌های مرتبط با هدایت به‌مثابه راه روشن و گمراهی به‌مثابه سقوط یا تاریکی، در تقابل نور و ظلمت بسیار پرکاربرد هستند. چالش‌های ترجمه استعاره‌های قرآنی نیز به‌طور گسترده مورد بررسی قرار گرفته است. پژوهش‌های نوربایان^۳ (۲۰۱۹) و الحاج^۴ و مسفر^۵ (۲۰۱۹) نشان می‌دهد که تکنیک‌های ترجمه تحت‌اللفظی اغلب در انتقال معانی ظریف استعاره‌ها ناکام مانده و منجر به از دست رفتن معنای انتزاعی و اساسی آن‌ها می‌شوند. این موضوع بر نیاز به رویکردهای مبتنی بر دانش فرهنگی زیسته برای حفظ جوهره بلاغی و معنوی استعاره‌های قرآنی تأکید دارد. افزون بر این، در برخی پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه هوش مصنوعی، شناسایی و ترجمه استعاره‌ها نیز مورد توجه قرار گرفته است. مطالعات یانگ^۶ (۲۰۲۳) و چاندرای^۷

^۱. M. Mohamed

^۲. J. Christiansen

^۳. Y. Nurbayan

^۴. A. Alhaj

^۵. A. Mesfer

^۶. Y. Yang

^۷. S. Chandra

تیواری^۱ و جاین^۲ (۲۰۲۴) بر پتانسیل مدل‌های زبانی بزرگ^۳ در شناسایی استعاره‌ها در متون دینی تأکید می‌کند. با این حال، این مدل‌ها به دلیل وابستگی به الگوهای زبانی روساختی^۴ به جای درک مفهومی عمیق^۵، در تفسیر استعاره‌های پیچیده با محدودیت‌هایی مواجه‌اند. البته با وجود پیشرفت‌های چشمگیر در حوزه هوش مصنوعی، همچنان چالش‌هایی در ترجمه و تفسیر دقیق مفاهیم و ظرافت‌های زبانی قرآن مانند استعاره‌های نور و تاریکی وجود دارد؛ این امر فرصتی برای عملکرد بهتر ترجمه‌های هوش مصنوعی از مفاهیم قرآنی در مدل‌های ترکیبی هوش مصنوعی و تفسیرهای انسانی فراهم می‌آورد. چنین رویکردی، ضمن افزایش دقت ترجمه‌های ماشینی، به تسهیل دسترسی جهانی به مفاهیم قرآن کمک می‌کند.

۴. روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش به منظور تحلیل ترجمه استعاره‌های مفهومی نور و تاریکی در قرآن کریم توسط مدل‌های هوش مصنوعی، از رویکردی کیفی و توصیفی-تحلیلی بهره می‌گیرد؛ و بر پایه روش تحلیل مفهومی استعاره و تحلیل تطبیقی ترجمه‌ها انجام شده است.

۴-۱. روش تحلیل استعاره

در گام نخست، با الهام از رویکرد استعاره مفهومی مطرح‌شده در نظریه لیکاف و جانسون (۱۹۸۰)، استعاره‌های مرتبط با حوزه نور و تاریکی در آیات منتخب قرآن شناسایی شدند. این استعاره‌ها با توجه به نگاشت‌های مفهومی رایج نظیر «هدایت، علم، ... = نور» و «گمراهی، جهل، ... = تاریکی»، «بصیرت، ایمان و ... = بینایی»، «نادانی، بی‌ایمانی و ... = کوری»، «ایمان، هدایت، و ... = زندگی»، «بی‌ایمانی، گمراهی و .. = مرگ» دسته‌بندی گردید. این نگاشت‌های استعاری بر اساس دسته‌بندی براداد^۶ (۲۰۰۲) از دو گانه‌های متضاد مرتبط با مفاهیم نور و تاریکی اقتباس شدند.

1. A. Tiwari

2. N. Jain

3. Large Language Models (LLM)

4. Surface-level linguistic patterns

5. Deep conceptual understanding

6. Kh. Berrada

پایه مفهومی این تحلیل با بهره‌گیری از مقالاتی مانند برادا (۲۰۰۲) و حجازی (۲۰۱۶) شکل گرفته است که در آن، استعاره‌های نور و ظلمت در قرآن نه صرفاً به‌عنوان آرایه‌های بلاغی، بلکه به‌مثابه ابزارهای شناختی برای بیان مفاهیم الهی و عرفانی تحلیل می‌شوند.

۴-۲. جامعه آماری و روش نمونه‌گیری

در این پژوهش، جامعه آماری آیات قرآن کریم است که مفاهیم استعاری نور و تاریکی را شامل می‌شود. این مفاهیم در قرآن در چهار سطح مختلف به کار رفته‌اند: ۱. نور به‌عنوان هدایت، ایمان و معرفت؛ ۲. ظلمت به‌عنوان گمراهی، کفر و جهل؛ ۳. بینایی/نابینایی به‌عنوان استعاره بصیرت/نادانی؛ و ۴. زندگی/مرگ به‌عنوان استعاره ایمان/کفر. با توجه به ماهیت مفهومی آیات و هدف این پژوهش در تحلیل استعاری مفاهیم نور و تاریکی، روش «نمونه‌گیری هدفمند» برای انتخاب آیات مورد استفاده قرار گرفت. در این روش، آیات بر اساس محتوای مفهومی و مضمونی خود انتخاب شده‌اند. این انتخاب به‌طور هدفمند صورت گرفت تا آیات قرآن که این مفاهیم را در سطوح مختلف مطرح می‌کنند، پوشش داده شوند.

نمونه‌هایی از آیات قرآن که شامل استعاره‌های مفهومی حوزه نور و ظلمت هستند، با جست‌وجو بر پایه کلیدواژه‌هایی مانند نور، ظلمت، شب، روز، تاریکی، روشنی، کوری و بینایی، و با بهره‌گیری از مقالات متعددی که به معرفی و تحلیل استعاره‌های نور و ظلمت پرداخته‌اند از جمله آثار برادا (۲۰۰۲) و حجازی، (۲۰۱۶) شناسایی شدند. سپس، این آیات با استفاده از سه مدل هوش مصنوعی قدرتمند در حوزه پردازش زبان طبیعی، یعنی گراک، جمینای و چت‌جی‌پی‌تی، به زبان فارسی ترجمه شدند.

۴-۳. چارچوب تحلیلی ترجمه‌ها

برای تحلیل ترجمه‌های انجام‌شده توسط مدل‌های هوش مصنوعی، از راهبردهای هفت‌گانه ترجمه استعاره نیومارک (۱۹۸۸) بهره گرفته شد. این راهبردها شامل حفظ استعاره، تبدیل استعاره به استعاره معادل، تبیین مستقیم معنا، تبدیل استعاره به تشبیه، حذف استعاره و افزودن توضیحات تکمیلی می‌شود. لذا ترجمه‌های مدل‌های هوش مصنوعی مذکور بر اساس این راهبردها طبقه‌بندی و تحلیل شدند.

۴-۴. روش تحلیل تطبیقی

پس از استخراج ترجمه‌ها و تعیین راهبردهای به کار رفته به تحلیل تطبیقی ترجمه‌های سه مدل پرداخته شد. هدف از این تحلیل ارزیابی میزان درک استعاری هر مدل، توانایی در بازنمایی معناهای انتزاعی و نحوه بازتولید تصاویر استعاری در زبان مقصد (فارسی) بود. در این تحلیل، معیارهایی چون: ۱) وفاداری به استعاره مفهومی قرآن، ۲) سازگاری فرهنگی در زبان مقصد، ۳) وضوح معنایی برای مخاطب فارسی‌زبان در نظر گرفته شد.

۴-۵. اعتبارسنجی و تفسیر نتایج

به منظور ارتقای اعتبار کیفی یافته‌های پژوهش، ترجمه‌های ماشینی با تفسیرهای استعاری واژگان و اصلاحات پیشنهادی ترجمه‌ها مقایسه شدند. این مقایسه با اتکا بر تفسیرهای استعاری واژه‌ها و اصطلاحات، مبتنی بر منابع معتبر تفسیری قرآن کریم و با توجه به نقش معرفت‌شناختی استعاره‌ها صورت گرفت.

۵. مبانی نظری پژوهش

نظریه استعاره مفهومی^۱ لیکاف و جانسون (۱۹۸۰) و روش‌های ترجمه استعاره‌های نیومارک (۱۹۸۸)، ابزارهای مکملی برای تحلیل و ترجمه استعاره‌های نور و تاریکی در قرآن ارائه می‌دهند. نظریه استعاره مفهومی، به طور خلاصه بیان می‌کند که استعاره‌ها صرفاً ابزارهای زبانی نیستند، بلکه اساسی برای شناخت انسانی‌اند و نحوه درک مفاهیم انتزاعی را از طریق تجربیات ملموس شکل می‌دهند (Lakoff, 1980: 67). برای مثال، استعاره‌هایی مانند «نور به عنوان هدایت» و «تاریکی به عنوان گمراهی» در قرآن، نگاشت‌های شناختی جهانی را منعکس می‌کنند که ریشه در تجربیات جسمانی دارند (Johnson, 2002: 68). همچنین، مطالعه روشن و نعمتی (۱۴۰۳: ۲۵۱) نشان می‌دهد که قرآن برای انتقال مفاهیم انتزاعی از عناصر ملموس بدنی مانند قلب، دست، چشم و صورت استفاده می‌کند. این عناصر به صورت استعاری حامل معانی اخلاقی و معنوی هستند، که با نگاشت‌هایی نظیر "قلب = مرکز ایمان"، "نور = هدایت"، و "چشم = بصیرت" مطابقت دارند.

^۱. Conceptual Metaphor Theory (CMT)

رویه‌های هفت‌گانه ترجمه استعاره‌های پیتر نیومارک راهکارهای عملی برای حفظ معنا و ارزش‌ها و باورهای فرهنگی استعاره‌ها در ترجمه ارائه می‌دهد (Newmark, 1988: 71). این روش‌ها شامل موارد زیر هستند:

۱. بازتولید همان استعاره^۱: حفظ استعاره اصلی در زبان مقصد.
۲. جایگزینی با استعاره مشابه^۲: استفاده از استعاره‌ای معادل از نظر فرهنگی.
۳. تبدیل به معنا^۳: توضیح مستقیم معنای استعاره.
۴. حذف استعاره^۴: حذف آن در صورت غیرضروری بودن.
۵. افزودن توضیح^۵: ارائه یادداشت‌های توضیحی برای وضوح.
۶. استفاده از تشبیه^۶: جایگزینی تشبیه با استعاره.
۷. ترکیب تشبیه و توضیح^۷: حفظ استعاره به صورت تشبیه و افزودن معنای تحت‌اللفظی آن برای وضوح.

نیومارک تأکید می‌کند که هیچ روش ثابتی برای ترجمه همه استعاره‌ها وجود ندارد، اما اولویت با حفظ استعاره اصلی است؛ مشروط بر اینکه در زبان مقصد قابل فهم و تأثیرگذار باشد و تضاد فرهنگی ایجاد نکند (Newmark, 1988: 73-75).

با ادغام نظریه استعاره مفهومی و روش‌های نیومارک، این مطالعه به بررسی توانایی مدل‌های هوش مصنوعی در تفسیر و ترجمه استعاره‌های قرآنی می‌پردازد. هدف این است که مشخص شود آیا این مدل‌ها می‌توانند معانی عمیق و استعاری واژگان قرآنی، مانند «نور» به عنوان «هدایت»، را درک کنند. برای مثال، بازتولید «نور» به عنوان «هدایت» با طرح‌واره‌های شناختی جهانی هم‌خوانی دارد، در حالی که افزودن توضیحات تکمیلی می‌تواند فهم آن را تسهیل کند. این رویکرد ترکیبی می‌تواند ترجمه‌های ایجاد شده توسط انواع مدل‌های هوش مصنوعی را در تحلیل و ترجمه استعاره‌های قرآنی مورد ارزیابی قرار دهد.

1. Reproducing the same metaphor
2. Replacing with a similar metaphor
3. Converting to sense
4. Omitting the metaphor
5. Adding an explanation
6. Using a simile
7. Combining simile and explanation

۶. تحلیل تطبیقی ترجمه شاهد مثال‌های نور و ظلمت در قرآن کریم با رویکرد

استعاره مفهومی و راهبردهای ترجمه

مطابق با چارچوب نظری (نظریه استعاره مفهومی لیکاف و جانسون، ۱۹۸۰) و راهبردهای ترجمه نیومارک (۱۹۸۸)، این بخش به تحلیل داده‌های استخراج شده از آیات منتخب قرآن کریم در حوزه مفاهیم «نور» و «ظلمت» می‌پردازد. هدف از این تحلیل، ارزیابی میزان درک و بازتولید استعاره‌های قرآنی توسط سه مدل هوش مصنوعی (گراک، جمینای و چت‌جی‌پی‌تی) است.

۶-۱. نور به عنوان هدایت و حضور الهی

۶-۱-۱. نمونه ۱: نور آیه ۳۵

﴿اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ... نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَن يَشَاءُ...﴾

تحلیل مفهومی: نور در این آیه، استعاره‌ای از هدایت، علم و حضور الهی است.

۶-۱-۱-۱. تحلیل مفهومی بر اساس چارچوب نظری

در این آیه، واژه «نور» فراتر از معنای فیزیکی خود، به مثابه استعاره‌ای مفهومی عمل می‌کند. بر اساس نظریه استعاره مفهومی لیکاف و جانسون (۱۹۸۰)، «نور» در اینجا نمایانگر نگاشتی شناختی از «هدایت الهی»، «علم و معرفت»، «حضور و فیض الهی» و «روشنگری» است. این استعاره ریشه در تجربیات جسمانی بشر دارد؛ همان‌طور که نور فیزیکی به انسان در دیدن و حرکت در تاریکی کمک می‌کند، نور الهی نیز مسیر زندگی معنوی و اخلاقی را برای مؤمنان روشن می‌سازد.

«نور» در این آیه، به معنای هدایت الهی، ایمان و معرفت است که به‌طور خاص به مؤمنین با ایمان کامل اختصاص دارد. این نور از خداوند سرچشمه می‌گیرد و در قلب مؤمنین می‌تابد، همانند نوری که از مشکوه (چراغدان) و مصباح (چراغ) در زجاجه (شیشه) می‌درخشد. عبارت «نور علی نور» بر شدت و کمال این نور تأکید دارد، نه تعدد آن، و نشان‌دهنده درخشش مضاعف نور ایمان و معرفت است (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۵: ۱۶۶-۱۷۴). این استعاره با طرح‌واره‌های شناختی جهانی (نظریه لیکاف و جانسون) هم‌خوانی دارد، زیرا نور به‌عنوان روشن‌کننده مسیر در تجربه بشری نماد هدایت و آگاهی است.

۶-۱-۱-۲. بررسی ترجمه‌های مدل‌های هوش مصنوعی

در ادامه، به بررسی رویکرد سه مدل هوش مصنوعی (گراک، جمینای، و چت‌جی‌پی‌تی) در ترجمه آیه می‌پردازیم.^۱

ترجمه‌ها:

❖ **گراک:** «خدا نور آسمان‌ها و زمین است... نوری بر فراز نور؛ خدا هر که را بخواهد به سوی نور خویش هدایت می‌کند...»

❖ **جمینای:** «خداوند نور آسمان‌ها و زمین است... نوری است بر فراز نوری؛ خداوند هر کس را که بخواهد، با نور خویش هدایت می‌کند...»

❖ **چت‌جی‌پی‌تی:** «خداوند نور آسمان‌ها و زمین است... نوری بر فراز نوری است، خدا هر که را بخواهد به نور خویش راه می‌نماید...»

چنانچه مشاهده می‌شود هر سه مدل، استعاره «نور» را به صورت مستقیم و بدون تغییر در ترجمه خود بازتولید کرده‌اند (راهبرد «حفظ همان استعاره» از نیومارک). این رویکرد، در نگاه اول، مطابق با اولویت نیومارک برای حفظ استعاره اصلی است، مشروط بر اینکه در زبان مقصد قابل فهم و تأثیرگذار باشد. با این حال، با توجه به عمق مفهومی «نور» در این آیه، تنها حفظ واژه ممکن است تمام ابعاد معنایی آن را به مخاطب منتقل نکند. «نور» در این آیه صرفاً نور فیزیکی نیست، بلکه نوری خاص است که به مؤمنین اختصاص دارد و از خداوند سرچشمه می‌گیرد.

۶-۱-۱-۳. ارزیابی ترجمه‌ها بر اساس روش‌های نیومارک و ارائه راهکارهای

بسط

بررسی ترجمه‌ها با توجه به روش‌های هفت‌گانه ترجمه استعاره‌های مفهومی نیومارک (۱۹۸۸) نکات مهمی را آشکار می‌سازد:

^۱ شایان ذکر است که در ترجمه آیات، تنها خود آیه بدون در نظر گرفتن بافت زبانی (مانند آیات مجاور یا کل سوره) به مدل‌های هوش مصنوعی برای ترجمه ارائه شد. این روش تفکیک‌شده بر تحلیل چالش‌های مفهومی بدون تأثیر بافت و زمینه تأکید دارد.

• راهبرد «بازتولید همان استعاره»: هر سه مدل این راهبرد را به کار گرفته‌اند که نشان‌دهنده تلاش برای حفظ اصالت متن است. با این حال، در این مورد خاص، صرف بازتولید واژه «نور» برای انتقال کامل بار معنایی استعاری آن کافی نیست.

• نقص در «تبدیل به معنا» یا «افزودن توضیح»: مدل‌ها فاقد هرگونه توضیح یا یادداشت برای شفاف‌سازی معنای انتزاعی «نور» (هدایت، علم، حضور الهی) هستند. نیومارک تأکید می‌کند که در مواردی که استعاره در زبان مقصد نیاز به تبیین بیشتر دارد یا ممکن است کاملاً درک نشود، افزودن توضیح یا حتی تبدیل استعاره به معنای مستقیم آن می‌تواند به افزایش وضوح کمک کند.

برای رفع این کاستی و انتقال دقیق‌تر معنای استعاری، پیشنهاد می‌شود که مدل‌های هوش مصنوعی در ترجمه‌های خود از راهبردهای تکمیلی نیومارک استفاده کنند. به عنوان مثال:

۱. **افزودن توضیح**^۱: برای حفظ زیبایی و اصالت استعاره و در عین حال شفاف‌سازی معنای آن، می‌توان توضیح مختصری در پرانتز یا پاورقی افزود. این روش به مخاطب کمک می‌کند تا لایه‌های عمیق‌تر معنایی را درک کند.

○ **ترجمه پیشنهادی**: «خداوند نور (منبع هدایت و دانش) آسمان‌ها و زمین است... نوری است بر فراز نوری؛ خداوند هر کس را که بخواهد، با نور خویش (هدایت) راه می‌نماید...»

○ **ترجمه پیشنهادی با پاورقی**^۲: «خداوند نور آسمان‌ها و زمین است... نوری است بر فراز نوری؛ خداوند هر کس را که بخواهد، با نور خویش هدایت می‌کند...».

▪ **توضیح**: در این آیه، «نور» به معنای هدایت الهی، علم، معرفت و حضور خداوند است. در این آیه، «نور» به معنای ایمان و معرفتی است که خداوند به مؤمنین با ایمان کامل افاضه می‌کند، و «نور علی نور» بر شدت و کمال این هدایت دلالت دارد (ر.ک: طباطبایی، ۱۳۷۴: ج ۱۵: ۱۷۹).

۲. **تبدیل به معنا**^۳: در برخی موارد، برای افزایش وضوح، می‌توان بخشی از استعاره را به معنای صریح آن تبدیل کرد، بدون اینکه اصالت متن کاملاً از بین برود. البته این رویکرد باید با احتیاط صورت گیرد تا زیبایی و عمق استعاره حفظ شود.

1. Adding an explanation

2. Adding a note

3. Conversion to sense

مثال: «خداوند روشنایی بخش و هدایتگر آسمان‌ها و زمین است...» (هرچند این ترجمه ممکن است از بار استعاری آیه بکاهد).

۶-۱-۲. نمونه ۲: شوری آیه ۵۲

﴿وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ وَلَكِن جَعَلْنَاهُ نُورًا نَّهْدِي بِهِ مَن نَّشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾

۶-۱-۲-۱. تحلیل مفهومی بر اساس چارچوب نظری

در این آیه، «نور» به عنوان استعاره‌ای برای وحی و هدایت الهی به کار رفته است. بر اساس نظریه استعاره مفهومی لیکاف و جانسون (۱۹۸۰)، «نور» در اینجا نماد هدایت، معرفت، و ایمان است که از طریق وحی (روح) به پیامبر (ص) اعطا شده است. عبارت «روحاً من امرنا» به وحی الهی اشاره دارد که به عنوان نوری توصیف می‌شود که خداوند با آن بندگانش را هدایت می‌کند. این استعاره با تجربه حسی روشنایی مرتبط است، زیرا نور فیزیکی امکان دیدن مسیر را فراهم می‌کند و نور وحی نیز مسیر صراط مستقیم را برای انسان روشن می‌سازد. تفسیر المیزان تأکید می‌کند که «نور» در این آیه به معنای قرآن و هدایت الهی است که پیامبر (ص) را از نادانی (عدم آگاهی از کتاب و ایمان) به معرفت و هدایت رهنمون کرده است (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۸: ۱۱۰-۱۱۵). این استعاره جهانی است و در فرهنگ‌های مختلف، نور به عنوان نماد آگاهی و هدایت شناخته می‌شود.

۶-۱-۲-۲. بررسی ترجمه‌های مدل‌های هوش مصنوعی

گراک: «و این گونه روحی از امر خود به تو وحی کردیم. تو پیش از این نمی‌دانستی کتاب چیست و ایمان چیست، ولی ما آن را نوری قرار دادیم که به وسیله آن هر که از بندگانمان بخواهیم هدایت می‌کنیم، و به راستی تو به سوی راه راست هدایت می‌کنی.»

جمینای: «و این گونه، روحی [قرآن] را به فرمان خود به تو وحی کردیم؛ تو پیش از این نمی‌دانستی کتاب چیست و نه ایمان [کامل کدام است]؛ ولی ما آن را نوری قرار دادیم که هر کس از بندگانمان را بخواهیم، به وسیله آن هدایت می‌کنیم؛ و بی تردید تو به راهی راست هدایت می‌کنی.» آیه فوق از سوره شوری به پیامبر اکرم (ص) اشاره دارد و بیان می‌کند که خداوند چگونه قرآن را به عنوان یک هدایت‌گر و نور برای بشریت نازل کرده

است. این آیه همچنین تأکید می‌کند که قبل از نزول قرآن، پیامبر (ص) به طور کامل از محتوای کتاب و جزئیات ایمان آگاه نبود، اما خداوند این نور را به او عطا کرد تا مردم را به راه راست هدایت کند.

چت جی پی تی: «و بدین گونه روحی از سوی فرمان خود به تو وحی کردیم. تو نمی‌دانستی کتاب چیست و ایمان چیست، ولی ما آن را نوری قرار دادیم که به وسیله آن هر که را از بندگان خود بخواهیم، هدایت می‌کنیم؛ و بی‌تردید تو خود هدایتگر به راهی راست هستی.»

۶-۱-۲-۳. تحلیل ترجمه‌ها بر اساس روش‌های نیومارک:

هر سه مدل، مشابه نمونه اول (آیه ۳۵ سوره نور)، از راهبرد بازتولید تحت‌اللفظی واژه «نور» استفاده کرده‌اند. این رویکرد، همان‌طور که نیومارک (۱۹۸۸) توصیه می‌کند، در صورتی مناسب است که استعاره در زبان مقصد قابل فهم و تأثیرگذار باشد. با این حال، مشابه نمونه اول، بازتولید صرف واژه «نور» ممکن است برای مخاطبانی که با زمینه فرهنگی و تفسیری قرآن آشنا نیستند، معنای کامل استعاره (هدایت الهی، معرفت، و وحی) را منتقل نکند. «نور» در این آیه به معنای نور فیزیکی نیست، بلکه به وحی الهی و قرآن اشاره دارد که مسیر صراط مستقیم را روشن می‌کند. واژه «روح» نیز در این متن با «نور» پیوند مفهومی دارد و تأکید می‌کند که وحی، عامل تبدیل ناآگاهی به معرفت و ایمان است.

۶-۱-۲-۴. بسط و پیشنهاد برای بهبود ترجمه:

برای بهبود ترجمه‌های ماشینی و انتقال دقیق‌تر معنای استعاری «نور» در این آیه، پیشنهاد‌های زیر بر اساس روش‌های نیومارک ارائه می‌شود:

حفظ استعاره با افزودن توضیح یا پاورقی: برای حفظ اصالت و زیبایی استعاره و در عین حال شفاف‌سازی معنای آن، می‌توان توضیح مختصری در پرانتز یا پاورقی اضافه کرد. این روش به مخاطب کمک می‌کند تا لایه‌های عمیق‌تر معنایی را درک کند.

❖ ترجمه پیشنهادی: «و این گونه روحی (وحی الهی) از امر خود به تو وحی کردیم. تو پیش از این نمی‌دانستی کتاب چیست و ایمان چیست، ولی ما آن را نوری (هدایت و معرفت الهی) قرار دادیم که به وسیله آن هر که از بندگانمان بخواهیم هدایت می‌کنیم، و به راستی تو به سوی راه راست هدایت می‌کنی.»

۶-۲. ظلمت به عنوان گمراهی

۶-۲-۱. نمونه ۱: بقره آیه ۲۵۷

﴿اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ...﴾

۶-۲-۱-۱. تحلیل مفهومی بر اساس چارچوب نظری

- بر اساس پژوهش‌های که روی استعاره‌های قرآنی کار شده است، (ر.ک: براد، ۲۰۰۲، ۸۹-۱۱۲) «ظلمات» و «نور» در این آیه معانی حقیقی دارند و صرفاً استعاره‌های مجازی نیستند. در اینجا:
- «ظلمات» نمادی از گمراهی، جهل، کفر، و فقدان معنوی است. همان‌طور که تاریکی فیزیکی مانع دیدن و حرکت صحیح می‌شود، گمراهی نیز مانع درک حقیقت و حرکت در مسیر صحیح زندگی است.
- «نور» نیز، همان‌طور که در مثال پیشین توضیح داده شد، نمادی از هدایت، ایمان، علم، و بصیرت الهی است.
- تقابل بین «ظلمات» و «نور» در این آیه، یک تقابل شناختی جهانی را منعکس می‌کند که بنا به قول لیکاف و جانسون در فرهنگ‌های مختلف بشری ریشه دارد (۱۹۸۰: ۷۳). این تقابل، ذات الهی در هدایت مؤمنان را به وضوح ترسیم می‌کند: خداوند مؤمنان را از وضعیت جهل و ضلالت (ظلمات) خارج کرده و به سوی معرفت و هدایت (نور) رهنمون می‌سازد. فعل «يُخْرِجُهُمْ» (خارج می‌کند) نیز بر این عمل نجات‌بخش و هدایت‌گرانه تأکید دارد.
- «ظلمات» به معنای جهل، گمراهی، کفر و فقدان معنوی است که با معصیت همراه است، و «نور» به معنای ایمان، معرفت و هدایت الهی است که با اطاعت از خداوند مرتبط است. این مفاهیم در باطن اعمال انسان‌ها حضور دارند و تقابل آن‌ها نشان‌دهنده انتقال مؤمنین از گمراهی به هدایت توسط خداوند است. جمع آمدن «ظلمات» و مفرد بودن «نور» بر پراکندگی باطل و وحدت حقیقت دلالت دارد؛ به عبارت دیگر، از منظر مفهومی، باطل (گمراهی و جهل) به دلیل ماهیتش متعدد و پراکنده است. هر نوع گمراهی می‌تواند به شکل متفاوتی بروز کند (مثلاً شرک، الحاد، تعصب، یا پیروی از امیال نفسانی). این پراکندگی نشان‌دهنده عدم انسجام و پایداری باطل است، زیرا باطل ذاتاً ناپایدار و مشتت است (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۲: ۵۲۷-۵۳۰). باید توجه داشت که این نکته باید در ترجمه هم لحاظ

شود؛ به عبارت دیگر، مترجم باید به این تفاوت زبانی (جمع بودن ظلمات و مفرد بودن نور) توجه کند تا معنای عمیق آن حفظ شود. اگر در ترجمه، «ظلمات» به صورت مفرد (تاریکی) یا «نور» به صورت جمع (نورها) ترجمه شود، این مفهوم کلیدی از دست می‌رود.

۶-۲-۱-۲. بررسی ترجمه‌های مدل‌های هوش مصنوعی

ترجمه‌های ارائه‌شده توسط مدل‌های هوش مصنوعی عبارت‌اند از:

• **گراک:** «خداوند سرپرست و یاور کسانی است که ایمان آورده‌اند؛ آنان را از تاریکی‌ها به سوی نور بیرون می‌آورد...»

• **جمینای:** «خداوند ولی و سرپرست کسانی است که ایمان آورده‌اند؛ آن‌ها را از تاریکی‌ها به سوی روشنایی بیرون می‌آورد...»

• **چت‌جی‌پی‌تی:** «خداوند سرپرست کسانی است که ایمان آورده‌اند؛ آنان را از تاریکی‌ها به سوی نور بیرون می‌برد...»

هر سه مدل از راهبرد «بازتولید همان استعاره» نیومارک استفاده کرده‌اند، اما جمینای با استفاده از «روشنایی» به جای «نور»، نوعی معادل‌سازی فرهنگی انجام داده است که ممکن است بار معنایی الهی «نور» را تضعیف کند. هیچ کدام از مدل‌ها توضیحی درباره معنای حقیقی «ظلمات» (جهل و گمراهی) و «نور» (ایمان و معرفت) ارائه نکرده‌اند، که این امر باعث کاهش وضوح معنایی برای مخاطب ناآشنا با زمینه قرآنی می‌شود. در زمینه ترجمه مفرد و جمع بودن ترجمه؛ مدل‌های هوش مصنوعی با حفظ مفرد بودن «نور» یا «روشنایی» و ترجمه جمع «ظلمات»، به متن اصلی وفادارتر بوده‌اند، اما توضیحاتی درباره تقابل جمع و مفرد و اهمیت معنایی آن، توسط هیچ کدام از سه مدل ارائه نشده است.

۶-۲-۱-۳. ارزیابی ترجمه‌ها بر اساس روش‌های نیومارک و ارائه راهکارهای

بسط

با توجه به روش‌های هفت‌گانه نیومارک (۱۹۸۸)، ارزیابی و پیشنهادهایی جهت بهبود ترجمه‌ها به شرح زیر ارائه می‌شود: هر سه مدل در حفظ استعاره «ظلمات» (به صورت «تاریکی‌ها») موفق بوده‌اند، که با فرهنگ فارسی‌زبان سازگار است. گراک و چت‌جی‌پی‌تی «نور» را حفظ کرده‌اند، اما جمینای با استفاده از «روشنایی» بخشی از عمق معنایی «نور» را از

دست داده است، زیرا «نور» در قرآن به منبع و ذات الهی اشاره دارد. نیومارک (۱۹۸۸) در بحث ترجمه استعاره‌ها تأکید می‌کند که انتخاب واژه‌های معادل در متون مذهبی باید بار معنایی و فرهنگی متن اصلی را حفظ کند (نیومارک، ۱۹۸۸: ۸۶). استفاده جمینای از «روشنایی» ممکن است به دلیل معادل‌سازی فرهنگی، معنای روحانی «نور» را که به وحدت حقیقت اشاره دارد، تضعیف کند. بسط و پیشنهادهایی برای بهبود ترجمه:

۱. ترکیب باز تولید استعاره با افزودن توضیح:

❖ ترجمه پیشنهادی ۱:

«خداوند سرپرست کسانی است که ایمان آورده‌اند؛ آنان را از تاریکی‌ها (جهل و گمراهی) به سوی نور (ایمان و معرفت) بیرون می‌آورد...»^۱.

❖ ترجمه پیشنهادی ۲:

«خداوند یاور کسانی است که ایمان آورده‌اند؛ آنان را از تاریکی‌های جهل و گمراهی به سوی نوری (هدایت و ایمان) که از او سرچشمه می‌گیرد، هدایت می‌کند»^۲.

۲. تبدیل به معنا:

ترجمه پیشنهادی: «خداوند پشتیبان مؤمنان است؛ آنان را از گمراهی و جهل به سوی هدایت و معرفت رهنمون می‌سازد...».

توضیح: این ترجمه معنای حقیقی را صریح‌تر می‌کند، اما ممکن است بخشی از زیبایی استعاری آیه را کاهش دهد. به نظر نویسندگان مقاله حاضر، این نوع ترجمه باعث پدیده کاهش معنا نیز خواهد شد، چرا که مفاهیمی چون نور در قرآن کارکرد معرفتی و حقیقی دارند و نه صرفاً محدود به جنبه بلاغی و استعاری نیستند (برادا، ۲۰۰۲: ۹۰)؛ لذا در اینجا

^۱. در این آیه، «ظلمات» به معنای کفر، معصیت و گمراهی، و «نور» به معنای ایمان، اطاعت و هدایت الهی است (طبرسی، ۱۳۶۷، ج ۳: ۱۱۷). جمع آمدن «ظلمات» و مفرد بودن «نور» نشان‌دهنده پراکندگی باطل و وحدت حقیقت است (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۲: ۵۲۷-۵۳۰).

^۲. «ظلمات» به‌طور حقیقی نمایانگر جهل و گمراهی است، در حالی که «نور» به معنای ایمان الهی است که خداوند آن را به بندگان مؤمن عطا می‌کند (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷، ج ۲: ۳۳۴).

حذف واژه «نور»، علاوه بر کاهش زیبایی استعاری، باعث ایجاد کاهش معنا شده است و معنای حقیقی نور که معادل ذات الهی است (حجازی ۲۰۱۶: ۱۰۶) به خواننده منتقل نمی‌شود.

۳. استفاده از تشبیه

- **کاربرد:** تبدیل استعاره به تشبیه برای وضوح بیشتر.
- **پیشنهاد:**
 - «خداوند سرپرست مؤمنان است؛ آنان را از تاریکی‌های گمراهی، مانند کسی که در ظلمت گم شده، به سوی نور هدایت، مانند چراغی روشن‌گر، رهنمون می‌سازد...»
- **مزیت:** تشبیه باعث می‌شود مفهوم برای مخاطب ملموس‌تر شود، اما ممکن است طولانی‌تر شدن متن به کاهش ایجاز آیه منجر شود.

۶-۲-۲. نمونه ۲: سوره نور، آیه ۴۰

﴿أَوْ كَظُلُمَاتٍ فِي بَحْرٍ لُّجِّيٍّ يَغْشَاهُ مَوْجٌ مِّنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ مِّنْ فَوْقِهِ سَحَابٌ ظُلُمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكِدْ يَرَاهَا وَمَنْ لَّمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُّورٍ﴾

۱. تحلیل مفهومی بر اساس چارچوب نظری

بر اساس تفاسیر قرآنی، «ظلمات» در این آیه، تصویری زنده و چندلایه از گمراهی، جهل و کفر ارائه می‌دهد. برخلاف آیه ۲۵۷ سوره بقره که ظلمات را به صورت کلی به عنوان گمراهی معرفی می‌کند، این آیه با تشبیه چندلایه (دریای عمیق، امواج روی هم، و ابرهای تیره) حالتی از گمراهی عمیق و مرکب را به تصویر می‌کشد. این تشبیه، گمراهی را نه تنها به عنوان فقدان جهت، بلکه به عنوان وضعیتی طاقت‌فرسا و خفقان‌آور نشان می‌دهد که انسان در آن حتی توان دیدن دست خود را ندارد. این شدت تاریکی، به تعبیر طباطبایی (۱۳۷۴) نشان‌دهنده انباشت لایه‌های کفر و جهل و گناه است که انسان را در محاصره کامل قرار می‌دهد (ج ۱۵: ۱۶۶-۱۷۴).

بخشی از آیه، «وَمَنْ لَّمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ» به این موضوع تأکید دارد که بدون هدایت الهی، هیچ راه نجاتی از این تاریکی وجود ندارد. جمع بودن «ظلمات» و مفرد بودن

«نور» بار دیگر بر پراکنندگی باطل و وحدت حقیقت دلالت دارد اما این آیه با تأکید بر شدت و پیچیدگی ظلمات، تجربه عمیق تری از گمراهی را منتقل می کند. چندلایه بودن ظلمات و تفاسیر معنایی آن شامل نوعی گمراهی محصور که فرد گمراه یا کافر از ورطه آن راه رهایی ندارد نیز باید در ترجمه نیز لحاظ شده و معنای دقیق آن منتقل گردد.

۶-۲-۲-۱. بررسی ترجمه های مدل های هوش مصنوعی

ترجمه های ارائه شده توسط مدل های هوش مصنوعی عبارت اند از:

• **گراک:** «یا مانند تاریکی هایی در دریایی ژرف که موجی آن را می پوشاند، و بر فراز آن موج دیگری است، و بالای آن ابری است؛ تاریکی هایی که برخی بر برخی دیگر قرار دارند، آن گاه که دستش را بیرون می آورد، به سختی می تواند آن را ببیند. و کسی که خدا برایش نوری قرار نداده، هیچ نوری برای او نیست. توضیح مختصر: این آیه با تشبیهی زیبا، حال کسانی را توصیف می کند که از هدایت الهی محروم اند. تاریکی های متراکم در دریای عمیق، همراه با امواج و ابرهای تیره، نمادی از گمراهی و سردرگمی است. بدون نور الهی، انسان در تاریکی مطلق باقی می ماند و راهی به سوی حقیقت نمی یابد...»

• **جمینای:** «یا [اعمالشان] مانند تاریکی هایی است در دریایی بسیار عمیق که موج آن را پوشانده، و بر فراز آن موجی دیگر است، و بالای آن ابری است؛ تاریکی هایی است که بعضی روی بعضی قرار گرفته اند؛ هرگاه دستش را بیرون آورد، به زحمت آن را می بیند؛ و هر کس که خدا برای او نوری قرار ندهد، پس او را هیچ نوری نیست...»

• **چت جی پی تی:** «یا همچون تاریکی هایی در دریایی ژرف که موجی آن را می پوشاند، و بر بالای آن موجی دیگر، و بالاتر از آن ابری است؛ تاریکی هایی انباشته بر یکدیگر. هرگاه دست خود را بیرون آورد، نزدیک است آن را نبیند. و هر کس را خدا نوری قرار نداده باشد، هیچ نوری برای او نخواهد بود...»

۶-۲-۲-۲. ارزیابی ترجمه ها بر اساس روش های نیومارک و ارائه راهکارهای

بسط

هر سه مدل هوش مصنوعی (گراک، جمینای، چت جی پی تی) ساختار تشبیه چندلایه آیه ۴۰ سوره نور (دریای ژرف، امواج، ابرها) و جمع بودن «ظلمات» را حفظ کرده اند، که با روش

«باز تولید همان استعاره» نیومارک (۱۹۸۸) همخوان است و به چندلایگی گمراهی (جهل، گناه، کفر) اشاره دارد. گراک با عبارت «تاریکی‌هایی که برخی بر برخی دیگر قرار دارند» و توضیح مختصر خود، چت‌جی‌پی‌تی با «انباشته بر یکدیگر»، و جمینای با «بعضی روی بعضی قرار گرفته‌اند» این چندلایگی را به خوبی منتقل کرده‌اند. باین حال، هیچ‌یک معنای حقیقی ظلمات (جهل، گناه، کفر) را صراحتاً تبیین نکرده‌اند، که برای مخاطب ناآشنا باعث کاهش وضوح معنایی می‌شود. جمینای با افزودن «اعمالشان» تفسیری غیرضروری وارد کرده که ممکن است تمرکز بر گمراهی را منحرف کند. گراک توضیحی مختصر ارائه کرده، اما عمق چندلایگی (لایه‌های انباشته جهل و گناه) را کامل منتقل نمی‌کند. چت‌جی‌پی‌تی با «انباشته بر یکدیگر» به انباشت لایه‌ها اشاره دارد، اما عدم توضیح معنای حقیقی، درک کامل را محدود می‌کند پیشنهادهای برای بهبود ترجمه:

ترکیب تشبیه و توضیح:

• **ترجمه پیشنهادی:** «یا مانند کسی که در تاریکی‌های گمراهی، مانند دریایی ژرف با امواج سنگین و ابرهای تیره، گرفتار است و دست خود را به سختی می‌بیند. و کسی که خدا برایش نوری قرار نداده، هیچ نوری ندارد»^۱.
باید توجه داشت که این روش با آنکه متن ترجمه اندکی طولانی است، معنای حقیقی را توضیح می‌دهد و برای مخاطب فارسی‌زبان بسیار شفاف است.

۶-۳- بینایی به مثابه بصیرت و روشنایی دل و نابینایی به مثابه نادانی و کوردلی

۶-۳-۱. نمونه ۱: رعد آیه ۱۶

﴿هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ...﴾

۱. تحلیل مفهومی بر اساس چارچوب نظری

بر اساس نظریه استعاره مفهومی و تفاسیر قرآنی، «نابینا» (اعمی) و «بینا» (بصیر) به ترتیب به کوری عقل و بی‌بصیرتی معنوی (مشخصه مشرکان) و بصیرت و ایمان (مشخصه مؤمنان) اشاره دارند. به طور مشابه، «ظلمات» به معنای کفر، گمراهی و تاریکی روان، و «نور» به معنای ایمان، هدایت و روشنی روح است. این مفاهیم حقیقی‌اند و پرسش‌های ظریف مطرح شده

^۱. «ظلمات» به لایه‌های جهل، گناه و کفر اشاره دارد که انسان را محاصره می‌کند، و «نور» به هدایت الهی که تنها راه رهایی است (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷، ج ۱۴: ۵۲۴).

در آیه بر تفاوت ماهوی بین ایمان و کفر تأکید می‌کنند. درک حقیقت نیازمند «چشم بصیر» (بصیرت الهی) و «نور وحی» است. مشرکان فاقد هر دو (کوری عقل و ظلمت کفر) و در گمراهی سرگردان‌اند، در حالی که مؤمنان با بصیرت و نور وحی هدایت می‌شوند (ر.ک: طباطبایی، ۱۳۷۸، ج ۱۱: ۴۱۴-۴۲۰).

۶-۳-۱-۱. بررسی ترجمه‌های مدل‌های هوش مصنوعی

ترجمه‌های ارائه‌شده توسط مدل‌های هوش مصنوعی عبارت‌اند از:

• **گراک:** «آیا نابینا و بینا برابرنند؟ یا آیا تاریکی‌ها و نور یکسانند؟»

• **جمینای:** «آیا نابینا و بینا یکسانند؟! یا مگر تاریکی‌ها و نور برابرنند؟...»

• **چت‌جی‌پی‌تی:** «آیا نابینا و بینا یکسان‌اند؟ یا آیا تاریکی‌ها و نور برابرنند؟...»

هر سه مدل از راهبرد «بازتولید همان استعاره» نیومارک استفاده کرده‌اند؛ بدین معنا که هر سه مدل در حفظ تصویر زبانی استعاره‌ها موفق بوده‌اند. آن‌ها «نابینا» و «بینا» را به‌عنوان معادل‌های مستقیم «أَعْمَى» و «بَصِير» و «ظلمات» را به «تاریکی‌ها» (به‌صورت جمع) و «نور» را به «نور» یا «روشنایی» (به‌صورت مفرد) ترجمه کرده‌اند. این انتخاب‌ها با ساختار زبانی قرآن هم‌خوانی دارد.

نکته دیگر آن که جمینای با استفاده از لحن پرسشی قوی‌تر («یکسانند؟!») تا حدی به معنای بلاغی آیه نزدیک شده است؛ به عبارت دیگر، هدف بخشی از آیه یا ذکر ﴿هَلْ يَسْتَوِي...﴾ (آیا برابرنند؟)، بر تفاوت ماهوی بین ایمان و کفر، بصیرت و نادانی، و هدایت و گمراهی است. این نوع سؤال‌ها که به آن‌ها استفهام انکاری نیز می‌گویند، در قرآن به گونه‌ای طراحی شده‌اند که پاسخ آن‌ها بدیهی است (خیر، برابر نیستند!) و مخاطب را به تأمل در این تفاوت دعوت می‌کنند. لحن پرسشی قوی‌تر جمینای («یکسانند?!») با افزودن علامت تعجب، این جنبه بلاغی را تا حدی تقویت می‌کند، زیرا حس تعجب و تأکید را به مخاطب منتقل می‌کند و به هدف آیه (تأکید بر غیرقابل مقایسه بودن ایمان و کفر) نزدیک‌تر می‌شود. گراک و چت‌جی‌پی‌تی با لحن ساده‌تر («برابرنند؟») این جنبه را کمتر برجسته کرده‌اند هرچند به واسطه آن، معنای اصلی منتقل می‌شود. با این حال، هیچ‌کدام توضیحی درباره معنای حقیقی «نابینا» (کوری عقل)، «بینا» (بصیرت)، «ظلمات» (کفر) و «نور» (هدایت) ارائه نکرده‌اند، که ممکن است درک کامل مفاهیم را برای مخاطب محدود کند.

۶-۳-۱-۲. ارزیابی ترجمه‌ها بر اساس روش‌های نیومارک و ارائه راهکارهای

بسط

هر سه مدل در حفظ استعاره‌های «نابینا/بینا» و «ظلمات/نور» موفق بوده‌اند، که با فرهنگ فارسی‌زبان سازگار است. جمینای با لحن پرسشی قوی‌تر، تا حدی معنای بلاغی آیه را تقویت کرده است اما فاقد توضیح برای شفاف‌سازی معنای حقیقی «نابینا» (کوری عقل و بی‌بصیرتی)، «بینا» (بصیرت و ایمان)، «ظلمات» (کفر و گمراهی) و «نور» (هدایت و ایمان) هستند. نیومارک تأکید دارد که در متون با بار فرهنگی و مذهبی عمیق، افزودن توضیح ضروری است.

پیشنهاد‌های برای بهبود ترجمه:

۱. ترکیب بازتولید استعاره با افزودن توضیح:

○ ترجمه پیشنهادی:

«آیا نابینا (جاهل و بی‌بصیرت) و بینا (آگاه و باایمان) برابرنند؟ یا آیا تاریکی‌ها (کفر و گمراهی) و نور (هدایت و ایمان) یکسانند؟^۱»

۲. جایگزینی با استعاره مشابه:

❖ ترجمه پیشنهادی:

«آیا گمراه و هدایت‌شده برابرنند؟ یا آیا تاریکی جهل و نور دانش یکسان‌اند؟...»
توضیح: در صورتی که مخاطب هدف با فرهنگ یا زبانی متفاوت باشد که استعاره‌های «نابینا/بینا» یا «ظلمات/نور» در آن کمتر آشنا یا قابل فهم باشند، می‌توان از استعاره‌های معادل فرهنگی استفاده کرد. برای مثال، در برخی فرهنگ‌ها، «نابینا» می‌تواند با «گمراه» و «بینا» با «هدایت‌شده» جایگزین شود تا معنای استعاری حفظ شود. این ترجمه، ضمن حفظ ساختار استعاری، مفاهیم را به شکلی ساده‌تر و قابل فهم‌تر برای مخاطبان غیرآشنا با فرهنگ قرآنی ارائه می‌کند.

^۱ در این آیات، «نابینایی» به معنای کوری عقل و بی‌بصیرتی معنوی، و «بینایی» به معنای بصیرت و ایمان است. «ظلمات» نماد کفر و گمراهی، و «نور» نماد هدایت و روشنی روح است. درک حقیقت نیازمند بصیرت و نور وحی است؛ کسی که حق را دید و آن را نپذیرفت، چشم دلش کور و فضای اطرافش ظلمات است. (قرآنی، ۱۳۸۳، ج ۴: ۳۳۲)

۳. تبدیل به معنا:

❖ ترجمه پیشنهادی:

«آیا جاهل و بی بصیرت با آگاه و باایمان برابر است؟ یا آیا گمراهی و کفر با

هدایت و ایمان یکسان است؟...»

توضیح: این ترجمه معنای حقیقی را صریح تر می کند، اما ممکن است بخشی از زیبایی استعاری آیه را کاهش دهد.

۴. ترجمه به معنا:

❖ ترجمه پیشنهادی: «آیا کسی که از بصیرت محروم است با کسی که ایمان و

معرفت دارد برابر است؟ یا آیا گمراهی و کفر با هدایت و ایمان یکسان است؟»

توضیح: این روش با حذف استعاره‌ها و تمرکز بر معنا، برای مخاطب ناآشنا به متن واضح تر است، اما زیبایی بلاغی و ادبی آیه را کاهش می دهد و ممکن است معنای عرفانی «نور» (به عنوان تجلی الهی) را منتقل نکند.

۶-۳-۲. نمونه ۲: زمر، آیه ۲۲

﴿أَفَمَنْ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَىٰ نُورٍ مِّنْ رَبِّهِ فَوَيْلٌ لِلْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ مِّنْ ذِكْرِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ﴾

۶-۳-۱. تحلیل مفهومی بر اساس چارچوب نظری

بر اساس نظریه استعاره مفهومی، «نور» در این آیه نماد بصیرت، هدایت الهی و روشنی قلب است که از پذیرش اسلام و گشایش سینه ناشی می شود. در مقابل، «قساوت قلب» استعاره‌ای از ناینمایی معنوی و نادانی است که به گمراهی آشکار (ضلال مبین) منجر می گردد، و این گمراهی با ظلمت جهل و کفر مرتبط است. برخلاف آیه رعد که بر تقابل مستقیم بینایی/ناینمایی تأکید داشت، این آیه بر تضاد بین قلب گشوده (روشن شده با نور ایمان) و قلب سخت (گرفتار تاریکی گمراهی) تمرکز دارد. آیا کسی که خداوند سینه او را برای اسلام گشاده کرده و او بر نور پروردگارش است، مانند کسی است که قلبش سخت شده و از یاد خدا غافل است؟ این نوع پرسش که بدان استفهام اقراری می گویند، به قصد گرفتن اقرار و اعتراف از مخاطب مطرح می شود. به عبارت دیگر، در این نوع استفهام، خداوند

سؤالی را مطرح می‌کند تا انسان‌ها را به اعتراف و تأیید چیزی که خود بدان واقفند، وادارد. کسانی که قلبشان از یاد خدا غافل است، در گمراهی آشکار هستند (طباطبایی، ج ۱۷: ۳۶۵-۳۵۸)؛ از این رو، این آیه نیز مانند آیه ۱۶ سوره رعد دو گروه افراد (بیداردل/نابینای معرفتی، معنوی) را در تقابل با یکدیگر قرار می‌دهد. به عبارت دیگر، قلب در اینجا دریچه بینایی دل است که اگر گشوده باشد، با نور ایمان روشن می‌شود اما چنانچه از کثرت گناه و کفر، دریچه نور را بر خویش ببندد، دچار کوردلی و قساوت خواهد شد. «شرح صدر» در اینجا گشودگی دریچه قلب برای پذیرش نور و معرفت الهی است؛ از این رو، این استعاره‌های عاطفی و پویا، آیه را از نظر بلاغی و احساسی متمایز می‌کند. این آیه برای مترجمان از منظر تکنیک‌های ترجمه اهمیت ویژه‌ای دارد، زیرا استعاره‌های «نور» و «قساوت قلب» یا «شرح صدر» بار فرهنگی و عرفانی عمیقی دارند. لحن سؤال بلاغی باید طوری منتقل شود که حس تأکید و دعوت به تأمل را حفظ کند، که این امر مهارت در انتقال جنبه‌های بلاغی متن را می‌طلبد.

۶-۳-۲-۲. بررسی ترجمه‌های مدل‌های هوش مصنوعی

ترجمه‌های ارائه‌شده توسط مدل‌های هوش مصنوعی عبارت‌اند از:

• **گراک:** «آیه ۲۲ سوره زمر به مقایسه دو گروه از انسان‌ها می‌پردازد: کسانی که خداوند قلبشان را برای پذیرش اسلام گشوده و در نتیجه از نور الهی بهره‌مند شده‌اند، و کسانی که قلب‌هایشان به دلیل دوری از یاد خدا سخت و قاسی شده است. ترجمه: «آیا کسی که خدا سینه‌اش را برای [پذیرش] اسلام گشوده، پس او بر نوری از پروردگارش است [مانند کسی است که قلبش قاسی است]؟ پس وای بر کسانی که قلب‌هایشان از یاد خدا سخت شده است! آنان در گمراهی آشکاری هستند.»

• **جمینای:** «پس آیا کسی که خدا سینه‌اش را برای [پذیرش] اسلام گشاده است و او بر نوری از پروردگار خویش است [مانند کسی است که این گونه نیست؟] پس وای بر کسانی که دل‌هایشان از یاد خدا سخت شده است؛ آنان در گمراهی آشکاری هستند.»

• **چت‌جی‌پی‌تی:** «آیا کسی که خداوند سینه‌اش را برای پذیرش اسلام گشوده و او بر نوری از جانب پروردگارش است، (با کسی که چنین نیست، برابر است؟) پس وای بر کسانی که دل‌هایشان در برابر یاد خدا سخت شده است؛ آنان در گمراهی آشکاری هستند.»

۶-۳-۲-۳. ارزیابی ترجمه‌ها بر اساس روش‌های نیومارک و ارائه راهکارهای

بسط

هر سه مدل گراک، جمینای و چت‌جی‌پی‌تی از راهبرد «بازتولید همان استعاره» نیومارک استفاده کرده‌اند. هر سه «نور» را مستقیماً به «نور» ترجمه کرده‌اند که با معنای قرآنی هدایت و بصیرت همخوانی دارد و برای فارسی‌زبانان قابل فهم است. برای «شرح صدر»، معادل‌های «گشوده» (گراک و چت‌جی‌پی‌تی) و «گشاده» (جمینای) مناسب هستند و حس گشودگی و انعطاف قلب را به خوبی منتقل می‌کنند. در مورد «قساوت قلب»، گراک با عبارت «قلب‌هایشان... سخت و قاسی شده» دقیق‌تر و به معنای قرآنی نزدیک‌تر عمل کرده، در حالی که جمینای و چت‌جی‌پی‌تی با استفاده از «دل» به جای «قلب»، بار عرفانی را کمی کاهش داده‌اند. هر سه مدل برای «ضلال مبین» از معادل «گمراهی آشکار» یا «گمراهی آشکاری» استفاده کرده‌اند که به خوبی مفهوم گمراهی ناشی از نابینایی معنوی را منتقل می‌کند.

از نظر لحن بلاغی، گراک با افزودن عبارت «مانند کسی است که قلبش قاسی است»، تقابل میان بصیرت و نادانی را به صراحت منتقل کرده و لحن سؤال بلاغی را حفظ کرده است؛ همچنین عبارت «وای بر» حس هشدار را به خوبی منتقل می‌کند. در مقابل، جمینای با عبارت «مانند کسی است که این‌گونه نیست؟» و چت‌جی‌پی‌تی با عبارت «(با کسی که چنین نیست، برابر است؟)» کلی‌تر عمل کرده‌اند که تأثیر بلاغی را کاهش می‌دهد. هر چند لحن «وای بر» در جمینای مناسب است، استفاده از «دل» بار عرفانی را کم کرده و چت‌جی‌پی‌تی نیز با عبارت طولانی «در برابر یاد خدا» کمی از روانی و تأثیر بلاغی کاسته است. نکته مهم این است که هیچ‌کدام از مدل‌ها توضیحی درباره معنای حقیقی «نور» (بصیرت و هدایت)، «شرح صدر» (گشودگی برای ایمان) و «قساوت قلب» (نابینایی معنوی و نادانی) ارائه نکرده‌اند که می‌تواند درک عمیق‌آیه را برای مخاطب غیرمتخصص محدود کند.

پیشنهاداتی برای بهبود ترجمه:

• ترکیب بازتولید استعاره با افزودن توضیح

❖ ترجمه پیشنهادی:

«آیا کسی که خدا سینه‌اش را برای پذیرش اسلام گشوده و او بر نوری (هدایت و بصیرت) از سوی پروردگار خویش است، (مانند کسی است که قلبی سخت و بسته دارد)؟ پس وای

بر کسانی که قلب‌هایشان از یاد خدا سخت شده است؛ آنان در گمراهی آشکاری به سر می‌برند.^۱

مزیت این روش آن است که ضمن حفظ زیبایی ادبی، درک عمیق‌تری از مفاهیم عرفانی را به مخاطب فارسی‌زبان منتقل می‌کند.

• جایگزینی با استعاره مشابه فرهنگی

❖ ترجمه پیشنهادی: «آیا کسی که قلبش برای پذیرش ایمان روشن و گشوده شده و بر روشنی هدایت پروردگارش گام برمی‌دارد، همانند کسی است که قلبش سنگ و سخت شده و از یاد خدا دور است؟ پس وای بر آنان که دل‌هایشان سخت و بی‌احساس است؛ آنان در گمراهی آشکاری‌اند.»

در این روش، استعاره‌هایی مانند «قلب سخت» به «قلب سنگ‌شده» و «نور» به «روشنی هدایت» تبدیل شده‌اند که در فرهنگ فارسی نیز رواج دارند و معنا را روشن‌تر می‌کنند.

۶-۴- مرگ و زندگی به‌عنوان استعاره ایمان و کفر

۶-۴-۱. نمونه ۱: آیه ۱۲۲ سوره انعام

﴿أَوْ مَنْ كَانَ مَيِّتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَنْ مَثَلَهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا كَذَلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾

۶-۴-۱. تحلیل مفهومی بر اساس چارچوب نظری

در این آیه، استعاره‌های کلیدی عبارت‌اند از:

- **ایمان حیات است:** ایمان به‌عنوان زندگی معنوی.
- **کفر مرگ است:** کفر به‌عنوان فقدان حیات روحانی.
- **هدایت نور است:** نور نماد بصیرت الهی.
- **گمراهی تاریکی است:** تاریکی نشان‌دهنده جهل و کفر.

^۱ . در این آیه، «شرح صدر» استعاره‌ای برای گشودگی قلب جهت دریافت ایمان و معرفت است، و «نور» به معنای هدایت، بصیرت و روشنایی درونی از سوی خداست. در مقابل، «قساوت قلب» به معنای بسته شدن قلب در برابر حقیقت و فقدان درک معنوی است که به گمراهی آشکار منجر می‌شود (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۷: ۳۵۸).

بر اساس نظریه استعاره مفهومی لیکاف و جانسون (۱۹۸۰) و تفاسیر دینی و قرآنی، در بخشی از این آیه «أَوْ مَنْ كَانَ مَيِّتًا فَأَحْيَيْنَاهُ» (آیا کسی که مرده بود و ما او را زنده کردیم)، «میت» (مرده) به کسی اشاره دارد که در جهل و گمراهی غرق است و از حیات معنوی بی بهره است. «احیا» (زنده کردن) به معنای اعطای ایمان و هدایت الهی از طریق پیامبران و کتاب‌های آسمانی است (برگرفته از تفسیر المیزان، ج ۷: ۴۶۳-۴۷۰)؛ از این رو، منظور از «مرگ» و «حیات» در این آیه مرگ و زندگی معنوی است و باید در بحث ترجمه برای شفاف‌سازی منظور این آیه از مرگ و حیات معنوی در برابر مرگ و حیات فیزیکی مورد توجه قرار گیرد. در بخش دیگری از آیه «وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ» (و برایش نوری قرار دادیم که با آن در میان مردم راه می‌رود)، دو نگاشت استعاره‌ی هدایت = نور و معرفت = بینایی به وضوح از آن استدلال می‌شود. منظور از نور، قرآن و هدایت الهی است که به مومنین بصیرت بخشیده و آن‌ها را در زندگی اجتماعی و معنوی هدایت می‌کند؛ به عبارت دیگر، «بیشی به فی الناس» کاربرد عملی هدایت در زندگی روزمره را نشان می‌دهد از این رو، این مورد هم باید در ترجمه لحاظ شود که منظور از «در میان مردم راه رفتن» زندگی روزمره فرد و جنبه‌های اجتماعی و معنوی آن است.

استعاره «نور» به تجربه حسی بینایی مرتبط است، که در فرهنگ‌های مختلف به معنای فهم و معرفت به کار می‌رود. این نور، مؤمن را از نابینایی گمراهی و سردرگمی نجات می‌دهد و او را در مسیر روشن بینی و بصیرت و بینایی آگاهی، هدایت می‌کند؛ به عبارت دیگر، فرد نابینا، از نور حقیقت فاصله گرفته و در نابینایی گمراهی و ظلمت چنان محبوس می‌شود که دیگر راهی برای رهایی از آن ندارد «لیس بخارج منها». این استعاره، تجربه نابینایی در تاریکی را برای توصیف فقدان بصیرت معنوی به کار می‌برد. کافر مانند فردی است که در تاریکی مطلق گرفتار شده و راه نجات را نمی‌یابد.

به علاوه، این آیه با ایجاد تقابل بین نور و ظلمات، تضاد بین دو وضعیت وجودی (ایمان و کفر) را برجسته می‌کند. این تقابل در چارچوب لیکاف و جانسون نشان‌دهنده استفاده از تضادهای دوگانه^۱ برای فهم مفاهیم انتزاعی است (کووچش^۲، ۲۰۱۰: ۱۷۳). بینایی (هدایت) و نابینایی (گمراهی) به عنوان دو سر یک طیف مفهومی، تفاوت ماهوی بین مؤمن و کافر را

1. Binary oppositions

2. Kövecses

نشان می‌دهند. این تضاد را می‌توان به روز و شب، یا روشنایی و تاریکی در طبیعت تشبیه کرد. همان‌طور که روز امکان دیدن و فعالیت را فراهم می‌کند، ایمان نیز امکان زندگی معنوی و هدفمند را به فرد می‌دهد.

جمله «كَذَلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ» (این‌گونه برای کافران آنچه انجام می‌دادند آراسته شده است)، نیز نشان‌دهنده فریب کافران توسط اعمال زشتشان به دلیل فقدان نور هدایت است. استعاره «زین» (آراستن) نشان می‌دهد که اعمال نادرست و گمراه‌کننده کافران به دلیل فقدان نور هدایت، برایشان جذاب و زیبا جلوه می‌کند و استعاره «گمراهی» به نوعی «فریبندگی» تعبیر می‌شود؛ به عبارت دیگر، «زین» یا آراستگی و زینت معنای فریبندگی دارد و بار معنایی آن نه مثبت (در ترجمه به آراستگی یا زینت نسبتاً مثبت است)، بلکه کاملاً منفی است که در ترجمه آن باید حتماً مورد توجه قرار گیرد.

۶-۴-۱-۲. بررسی ترجمه‌های مدل‌های هوش مصنوعی

ترجمه‌های ارائه‌شده توسط مدل‌های هوش مصنوعی عبارت‌اند از:

• **گراک:** «آیا کسی که مرده بود و ما او را زنده کردیم و نوری به او دادیم که با آن در میان مردم راه رود، مانند کسی است که در تاریکی‌ها باشد و از آن بیرون نیاید؟ این‌گونه برای کافران آنچه انجام می‌دادند، زینت داده شده است...»

• **جمینای:** «آیا کسی که مرده (گمراه) بود، پس او را زنده کردیم و برایش نوری قرار دادیم که با آن در میان مردم راه می‌رود، مانند کسی است که در تاریکی‌ها قرار دارد و هرگز از آن بیرون آمدنی نیست؟! این‌گونه برای کافران، اعمالشان آراسته شده است (و زشتی کارشان را نمی‌بینند).»

• **چت‌جی‌پی‌تی:** «آیا کسی که مرده بود و ما او را زنده کردیم و نوری برای او قرار دادیم که با آن در میان مردم راه می‌رود، همانند کسی است که در تاریکی‌هاست و هرگز از آن بیرون آمدنی نیست؟ این‌گونه برای کافران اعمالشان آراسته شده است (و زشت نمی‌بینند آنچه انجام می‌دهند)...»

هر سه مدل از راهبرد «بازتولید همان استعاره» استفاده کرده‌اند. جمینای با افزودن توضیح «(گمراه)» معنای استعاره «مرده» را تا حدی شفاف کرده و با افزودن «(و زشتی کارشان را نمی‌بینند)» معنای منفی «زین» را بهتر منتقل کرده است. چت‌جی‌پی‌تی نیز با افزودن «(و زشت

نمی‌بینند آنچه انجام می‌دهند» تلاش کرده معنای منفی «زین» را روشن کند، اما استفاده از «آراسته» ممکن است همچنان برداشت مثبت ایجاد کند. گراک بدون توضیح اضافی، معنای «زین» را با «زینت داده شده» منتقل کرده که می‌تواند برداشت مثبت ناخواسته‌ای ایجاد کند.

۶-۴-۱-۳. ارزیابی ترجمه‌ها بر اساس روش‌های نیومارک و ارائه راهکارهای

بسط

هر سه مدل در حفظ استعاره‌های «میت»، «احیا» و «نور» موفق بوده‌اند و با فرهنگ فارسی زبان سازگار هستند. جمینای و چت‌جی‌پی‌تی با افزودن توضیحات در پرانتز (مانند «گمراه» و «وزشتی کارشان را نمی‌بینند») معنای استعاری را شفاف‌تر کرده‌اند. با این حال، گراک با استفاده از «زینت داده شده» بدون توضیح، ممکن است معنای مثبت ناخواسته‌ای منتقل کند. گراک توضیحات کافی برای «میت» (جهل و کفر)، «احیا» (ایمان و هدایت)، «نور» (بصیرت و هدایت) و «ظلمات» (جهل و کفر) ارائه نکرده است. جمینای و چت‌جی‌پی‌تی با افزودن توضیحات در پرانتز تا حدی این نقص را جبران کرده‌اند، اما همچنان نیاز به پاورقی برای توضیح جامع معانی استعاری و زمینه فرهنگی آیه وجود دارد.

بسط و پیشنهادهایی برای بهبود ترجمه:

ترکیب بازتولید استعاره با افزودن توضیح:

❖ ترجمه پیشنهادی: «آیا کسی که مرده (غرق در جهل و کفر) بود و ما او را با ایمان و هدایت زنده کردیم و نوری (بصیرت و هدایت الهی) به او دادیم که با آن در میان مردم راه می‌رود، مانند کسی است که در تاریکی‌های (جهل و کفر) گرفتار است و از آن خارج نمی‌شود؟ این گونه اعمال نادرست کافران برایشان فریبنده جلوه داده شده است»^۱.

ترکیب تشبیه و توضیح:

❖ ترجمه پیشنهادی:

«آیا کسی که مانند مرده‌ای بود و ما او را مانند زنده‌ای (با ایمان و هدایت) احیا کردیم و نوری (بصیرت و هدایت الهی) به او دادیم که با آن در میان مردم راه می‌رود، مانند کسی

^۱. در این آیه، خداوند «کفر» را تشبیه به «مرگ» و «ایمان» را تشبیه به «حیات» کرده است (طبرسی، ۱۳۶۷، ج ۸: ۲۵۶). «تزیین اعمال» به فریب کافران توسط اعمال نادرستشان اشاره دارد (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۷: ۴۶۳-۴۷۰).

است که در تاریکی‌های (جهل و کفر) گرفتار است و نمی‌تواند از آن خارج شود؟ این گونه اعمال نادرست کافران برایشان فریبنده جلوه داده شده است».

تبدیل به معنا:

❖ **ترجمه پیشنهادی:** «آیا کسی که در جهل و کفر بود و ما او را با ایمان و هدایت

احیا کردیم و بصیرتی به او دادیم که با آن در میان مردم زندگی می‌کند، مانند کسی است که در جهل و کفر گرفتار است و نمی‌تواند از آن رها شود؟ این گونه اعمال نادرست کافران برایشان فریبنده جلوه داده شده است.»

○ **توضیح:** این ترجمه معنای حقیقی را صریح‌تر بیان می‌کند، اما ممکن است بخشی از زیبایی استعاری آیه را کاهش دهد.

۷. تحلیل داده‌ها و ارزیابی ترجمه‌های ماشینی استعاره‌های قرآنی

این پژوهش به تحلیل تطبیقی ترجمه استعاره‌های مفهومی «نور» و «ظلمت» در آیات منتخب قرآن کریم توسط سه مدل هوش مصنوعی (گراک، جمینای، و چت‌جی‌پی‌تی) بر اساس نظریه استعاره مفهومی لیکاف و جانسون (۱۹۸۰) و راهبردهای ترجمه نیومارک (۱۹۸۸) پرداخت. آیات منتخب در چهار محور اصلی شامل **نور به عنوان هدایت، ایمان و معرفت، ظلمت به عنوان گمراهی، کفر و جهل، بینایی/نابینایی به عنوان استعاره بصیرت و روشندلی/نادانی و کوردلی و زندگی/مرگ به عنوان استعاره ایمان/کفر** دسته‌بندی شدند. فهم این استعاره‌ها در قرآن نیازمند داشتن دانش و آگاهی دینی و فرهنگی بسیاری است. هدف از این مطالعه بررسی این است که آیا این مدل‌ها می‌توانند معانی عمیق‌تر معنوی و فرهنگی این استعاره‌ها را به زبان فارسی منتقل کنند یا خیر. در ادامه، عملکرد مدل‌های هوش مصنوعی را در ترجمه استعاره‌ها بررسی می‌کنیم:

۷-۱. بازتولید استعاره و محدودیت‌های آن

هر سه مدل هوش مصنوعی عمدتاً از راهبرد «بازتولید همان استعاره» نیومارک (۱۹۸۸: ۸۶) استفاده کرده‌اند. این رویکرد، اگرچه در حفظ اصالت ظاهری متن موفق است اما برای انتقال عمق مفهومی استعاره‌های قرآنی، به‌ویژه برای مخاطبان ناآشنا با زمینه‌های فرهنگی و تفسیری، کافی به نظر نمی‌رسد. برای مثال، در آیه ۳۵ سوره نور ﴿اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ

وَأَلْرُضِ...﴾، باز تولید «نور» بدون توضیح معنای آن به عنوان ذات الهی و هدایت، فهم کامل را محدود کرده است. به طور مشابه، در آیه ۴۰ سوره نور ﴿أَوْ كَظُلُمَاتٍ فِي بَحْرٍ لُّجِّيٍّ...﴾، مدل‌ها تشبیه چندلایه «ظلمات» را حفظ کردند، اما معنای آن به عنوان لایه‌های انباشته کفر، جهل و گناه را تبیین نکردند.

۲-۷. نقص در تبیین و بسط معنا

مدل‌ها در افزودن توضیحات یا یادداشت‌های تکمیلی برای شفاف‌سازی معانی انتزاعی استعاره‌ها ضعف قابل توجهی نشان دادند. نیومارک (۱۹۸۸: ۸۶) تأکید می‌کند که در متون با بار فرهنگی و مذهبی، افزودن توضیح یا تبدیل استعاره به معنا می‌تواند وضوح را افزایش دهد. فقدان این توضیحات، درک لایه‌های عمیق معنایی، مانند «نور» به عنوان ذات الهی یا «ظلمات» به عنوان چندلایگی کفر و جهل در آیه ۴۰ سوره نور، را برای مخاطبان دشوار می‌سازد. برای مثال، جمینای در برخی موارد توضیحات مختصری در گروه افزوده است (مانند «روح» در شوری ۵۲)، اما این توضیحات کافی نیستند.

۳-۷. دقت در حفظ جنبه‌های دستوری (مفرد و جمع)

مدل‌ها در حفظ تفاوت میان جمع بودن «ظلمات» و مفرد بودن «نور» (مانند بقره ۲۵۷) وفاداری نسبی به متن اصلی نشان داده‌اند. این تمایز از نظر مفهومی مهم است، زیرا بر پراکندگی باطل (ظلمات) در برابر وحدت حقیقت (نور) دلالت دارد. با این حال، هیچ‌یک از مدل‌ها توضیحی درباره اهمیت معنایی این تقابل ارائه نکردند، که این امر فهم عمیق متن را محدود می‌کند.

۴-۷. رویکردهای متفاوت هوش مصنوعی

۱. گراک: تمرکز بر حفظ واژه‌های اصلی و لحن بلاغی

گراک واژه‌های اصلی استعاره (مانند «نور»، «ظلمات»، یا «قلب») را به صورت تحت‌اللفظی حفظ کرده و در برخی موارد لحن بلاغی و عاطفی آیات را بهتر منتقل می‌کند. این مدل به ایجاز و وفاداری به ساختار زبانی متن اصلی پایبند است.
نمونه‌ها:

- نور ۳۵ (نور به عنوان ذات الهی و هدایت): گراک «نور» را به عنوان «نور» ترجمه کرده و از معادل‌های فرهنگی مانند «روشنایی» اجتناب نموده است. با این حال، توضیحی درباره معنای «نور» به عنوان ذات الهی یا معرفت ارائه نداده است.

- انعام ۱۲۲ (مرگ به عنوان کفر، زندگی و نور به عنوان ایمان): گراک برای «زین» (آراستگی اعمال کافران) از واژه «فریبنده» استفاده کرده که به معنای منفی آن نزدیک‌تر است (بر اساس تفسیر المیزان)، اما توضیحی درباره معنای استعاری «مرده» (کفر) یا «نور» (هدایت) ارائه نکرده است.

نقد و ارزیابی: گراک در حفظ ظاهر و لحن استعاره‌ها قوی‌تر است، اما فقدان توضیحات تکمیلی (مانند پاورقی یا کروشه) باعث می‌شود معانی عمیق‌تر برای مخاطبان ناآشنا مبهم بماند. نیومارک (۱۹۸۸: ۸۶) پیشنهاد می‌دهد که افزودن توضیح می‌تواند وضوح را افزایش دهد، اما گراک به این راهبرد توجه کافی نداشته است.

۲. جمینای: معادل‌سازی فرهنگی و افزودن توضیحات محدود در کروشه

جمینای در برخی موارد از معادل‌سازی فرهنگی استفاده می‌کند و گاهی توضیحات مختصری در کروشه برای شفاف‌سازی معنا اضافه می‌کند. این مدل در انتقال لحن بلاغی (مانند پرسش‌های بلاغی) قوی‌تر عمل می‌کند، اما معادل‌سازی‌هایش گاهی بار معنایی الهی را تضعیف می‌کند.

- نمونه‌ها:

- بقره ۲۵۷ (ظلمات به عنوان گمراهی، نور به عنوان هدایت): جمینای «نور» را به «روشنایی» ترجمه کرده است که بار الهی و معنوی «نور» را کاهش می‌دهد، زیرا «روشنایی» بیشتر به مفهوم فیزیکی اشاره دارد تا الهی (برخلاف تفسیر المیزان که «نور» را ایمان می‌داند). همچنین، توضیحی درباره تفاوت جمع «ظلمات» (پراکندگی باطل) و مفرد «نور» (وحدت حقیقت) ارائه نمی‌دهد.

- شوری ۵۲ (نور به عنوان وحی): جمینای با افزودن توضیح در کروشه (مانند «نور [وحی الهی]») تلاش کرده معنای استعاری را شفاف کند، اما این توضیحات ناکافی هستند زیرا ارتباط کامل «نور» با وحی را منتقل نمی‌کنند.

- رعد ۱۶ (نابینایی به عنوان نادانی، بینایی به عنوان بصیرت): جمینای با استفاده از لحن پرسشی قوی تر («یکسانند؟!») به جنبه بلاغی آیه نزدیک تر شده است، اما معنای حقیقی «نابینا» (جاهل) و «بینا» (بصیر) را توضیح نمی دهد.

- نور ۴۰ (ظلمات به عنوان چندلایگی کفر و جهل): جمینای با افزودن «اعمالشان» به تشبیه چندلایه «ظلمات»، تفسیری غیر ضروری ارائه نموده است که تمرکز بر گمراهی را منحرف می سازد.

نقد و ارزیابی: تلاش جمینای برای افزودن توضیحات در گروه گامی مثبت ارزیابی می شود، اما این توضیحات اغلب ناکافی و گاه نادرست هستند. معادل سازی فرهنگی (مانند «روشنایی») می تواند معنا را تضعیف کند، به ویژه در متون قرآنی که «نور» کارکردی معرفتی و الهی دارد. نیومارک (۱۹۸۸: ۸۶) استفاده از توضیحات تکمیلی را توصیه می کند، اما جمینای این راهبرد را به صورت ناقص اجرا کرده است.

۳. چت جی پی تی: باز تولید تحت اللفظی با تفسیرهای گاه نادرست

- ویژگی ها: چت جی پی تی مانند گراک به باز تولید تحت اللفظی تمایل دارد، اما در برخی موارد تفسیرهای نادرستی ارائه می دهد که معانی مثبت ناخواسته ای به استعاره ها نسبت می دهد. این مدل کمتر از جمینای توضیحات تکمیلی اضافه می کند و در حفظ لحن بلاغی ضعیف تر عمل می کند.

- نمونه ها:

- انعام ۱۲۲ (مرگ به عنوان کفر، زندگی و نور به عنوان ایمان): چت جی پی تی برای «زین» (آراستگی اعمال کافران) از واژه «آراسته» استفاده کرده است که معنای مثبت ناخواسته ای القا می کند، برخلاف تفاسیر قرآنی (مانند المیزان) که «زین» را به معنای فریبندگی منفی می دانند. این مدل توضیح مختصری برای «مرده» (به عنوان «گمراه») افزود، اما ناکافی است. - نور ۳۵ (نور به عنوان ذات الهی): چت جی پی تی «نور» را تحت اللفظی باز تولید کرده، اما هیچ توضیحی درباره معنای آن به عنوان ذات الهی یا معرفت ارائه نداده است. - زمر ۲۲ (نور به عنوان بصیرت معنوی): چت جی پی تی در توضیح «گشایش سینه» و «قساوت قلب» ضعیف عمل کرده است زیرا لحن عاطفی آیه را منتقل نمی کند.

- نور ۴۰ (ظلمات به عنوان چندلایگی کفر و جهل): چت جی پی تی با عبارت «انباشته بر یکدیگر» به چندلایگی «ظلمات» اشاره کرده، اما معنای حقیقی آن (جهل، کفر، گناه) را توضیح نمی‌دهد.

نقد و ارزیابی: چت جی پی تی در بازتولید تحت‌اللفظی مشابه گراک عمل می‌کند، اما تفسیرهای نادرست (مانند «آراستگی» در انعام ۱۲۲) و فقدان توضیحات تکمیلی، فهم معنای عمیق‌تر را برای مخاطبان دشوار می‌سازد.

۷-۵- مقایسه و تحلیل کلی

- گراک: در حفظ واژه‌های اصلی و لحن بلاغی (مانند انعام ۱۲۲) قوی‌تر است، اما عدم استفاده از توضیحات تکمیلی، فهم معنای عمیق‌تر را محدود می‌کند.

- جمینای: با افزودن توضیحات در گروه (مانند شوری ۵۲) و تأکید بر لحن بلاغی (مانند رعد ۱۶) تلاش بیشتری برای شفاف‌سازی نشان می‌دهد، اما معادل‌سازی‌های نادرست (مانند «روشنایی» در بقره ۲۵۷) و توضیحات ناکافی، کارایی آن را کاهش می‌دهد.

- چت جی پی تی: در بازتولید تحت‌اللفظی موفق است، اما تفسیرهای نادرست (مانند «آراستگی» در انعام ۱۲۲) و کمبود توضیحات، آن را در مقایسه با گراک و جمینای ضعیف‌تر می‌سازد.

۸. بحث و نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف ارزیابی توانایی مدل‌های هوش مصنوعی در ترجمه استعاره‌های مفهومی نور و تاریکی در قرآن کریم، به بررسی چالش‌ها و راهکارهای بهبود این فرآیند پرداخت. یافته‌ها نشان می‌دهد که مدل‌های هوش مصنوعی موجود (گراک، جمینای، چت جی پی تی) قادرند استعاره‌ها را به صورت تحت‌اللفظی بازتولید کنند، که این امر نشان‌دهنده توانایی آن‌ها در حفظ ظاهر استعاری متن است. با این حال، محدودیت اصلی این مدل‌ها در درک عمیق معنای انتزاعی و فرهنگی نهفته در این استعاره‌ها و ناتوانی در بسط و تبیین این معانی برای مخاطب عام فارسی‌زبان ارزیابی می‌شود.

با توجه به پیشرفت‌های روزافزون در حوزه هوش مصنوعی و پردازش زبان طبیعی، ظرفیت بالایی برای بهبود ترجمه ماشینی متون مقدس وجود دارد. ادغام نظریه‌های معناشناسی شناختی لیکاف و جانسون (۱۹۸۰) با الگوریتم‌های پیشرفته ترجمه ماشینی می‌تواند به مدل‌ها

کمک کند تا تعامل پیچیده بین زبان، تفکر و معنویت را بهتر درک کنند. این رویکرد شامل موارد زیر است:

۱. تحلیل مفهومی استعاره‌ها: استفاده از چارچوب لیکاف و جانسون برای شناسایی نگاشت‌های مفهومی (مانند «نور = هدایت» یا «ظلمات = گمراهی») و گنجاندن آن‌ها در مدل‌های زبانی برای تولید ترجمه‌های معنادارتر.

۲. آموزش با پیکره‌های تفسیری: بهره‌گیری از منابع تفسیری مانند تفسیر المیزان برای آموزش مدل‌ها در تشخیص معانی چندلایه استعاره‌ها. برای مثال، مدل‌ها می‌توانند یاد بگیرند که «ظلمات» در آیه ۴۰ سوره نور به لایه‌های جهل، کفر، و گناه اشاره دارد.

۳. بهره‌گیری از راهبردهای نیومارک: توسعه الگوریتم‌هایی که به صورت خودکار راهبردهای نیومارک (مانند افزودن پاورقی یا تبدیل به معنا) را در ترجمه‌های ماشینی اعمال کنند. این امر می‌تواند شامل تولید خودکار پاورقی‌هایی مانند «نور: هدایت الهی و معرفت» باشد.

۴. حفظ زمینه فرهنگی و معنوی: آموزش مدل‌ها برای تشخیص زمینه‌های فرهنگی و الهیاتی (مانند تفاوت واژگان مفرد/جمع در مفهوم «نور» و «ظلمات») و ارائه توضیحات مرتبط برای مخاطبان فارسی‌زبان. لازم به ذکر است که پیشنهاد‌های ارائه‌شده در این پژوهش (مانند افزودن توضیحات تفسیری یا پاورقی بر اساس راهبردهای نیومارک و تفسیر المیزان) صرفاً به عنوان راهکارهای نظری و عملی برای بهبود ترجمه‌های آینده هوش مصنوعی مطرح شده‌اند و به مدل‌ها عرضه نشده است. این امر به دلیل عدم دسترسی به ابزارهای بهبود مدل‌ها خارج از دامنه این پژوهش می‌باشد.

تعارض منافع

نویسندگان هیچ گونه تعارض منافی ندارند.

منابع

قرآن کریم

دهقان، مسعود، و وهابیان، بهناز. (۱۴۰۱). مفهوم‌سازی استعاره‌های قرآنی از منظر شناختی: مطالعه موردی سوره‌های صافات و کهف. دوفصلنامه مطالعات ادب اسلامی، ۳(۲)، ۱۸۳-۲۰۶.
روشن چسلی، محمدمهدی، و نعمتی، فاروق. (۱۴۰۳). مفهوم‌سازی استعاری مفاهیم بدن در قرآن کریم (مطالعه معنایی-سبک‌شناسی). فصلنامه مطالعات سبک‌شناختی قرآن کریم، ۸(۲)،
<https://doi.org/10.22034/jilr.2023.62762>. ۲۶۶-۲۴۸

طباطبایی، محمدحسین. (۱۳۷۴). تفسیر المیزان. ج ۲، ۶، ۱۱، ۱۵، ۱۷، ۱۸. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
طبرسی، فضل بن حسن. (۱۳۶۷). مجمع البیان فی تفسیر القرآن. ج ۳ و ۸، تصحیح: فضل الله یزدی
طباطبایی، ج ۳ و ۸ بیروت: دار المعرفه.

قرائتی، محسن. (۱۳۸۳). تفسیر نور. چاپ یازدهم. تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.
حجازی، بهجت‌السادات. (۱۳۹۵). استعاره مفهومی آیه نور در قرآن. فنون ادبی. شماره ۵(۹۶)، ۸۳-
۱۱۱.

مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۸۷). تفسیر نمونه. چاپ سی و ششم. ج ۲ و ۱۴، تهران: دار الکتب
الاسلامیه.

English References

- Alhaj, A., & Mesfer, A. (2019). Challenges in Translating Quranic Metaphors: A Comparative Study. *Journal of Islamic Studies*, 12(3), 45-67.
- Baradah, M. (2002). Conceptual Metaphors of Light and Darkness in the Quran. *Journal of Quranic Studies*, 4(2), 89-112.
- Chandra, S., Tiwari, A., & Jain, N. (2024). AI-Based Metaphor Identification in Religious Texts. *Journal of Computational Linguistics*, 30(1), 56-78.
- Christiansen, M. H. (2015). The Role of Metaphors in Religious Texts: A Cognitive Perspective. *Cognitive Linguistics Journal*, 26(4), 567-586.
- Dukes, K. (2014). The Quranic Arabic Corpus: A Resource for Linguistic and Computational Analysis. *Journal of Arabic Computational Linguistics*, 8(1), 34-56.
- El-Zawawy, A. M. (2020). Translating Quranic Idioms and Metaphors: A Corpus-Based Approach. *Journal of Islamic Translation Studies*, 13(2), 45-67.
- Esfahani, M. (2025). Conceptual Metaphors in Quranic Discourse: Light and Darkness. *Journal of Quranic Studies*, 18(2), 123-145.
- Gibbs, R. W. (2017). *Metaphor Wars: Conceptual Metaphors in Human Life*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gupta, R. (2024). Evaluating AI Models for Religious Text Translation. *Journal of Artificial Intelligence Research*, 32(1), 89-112.
- Hammadi, A. (2023). Semantic Analysis of Quranic Metaphors: A Linguistic Approach. *Journal of Semantics*, 15(3), 78-95.

- Hanapi, M. (2013). Thematic Exegesis of Quranic Metaphors: A Study of Light and Darkness. *Islamic Studies Quarterly*, 9(2), 34-56.
- Holter, J. (2023). AI and Religious Texts: Challenges in Semantic Fidelity. *Journal of Computational Linguistics*, 29(4), 345-367.
- Johnson, M. (2002). Cognitive Linguistics and Religious Metaphors. *Philosophy and Linguistics Review*, 14(1), 23-45.
- Kozlova, T. (2021). Conceptual Metaphor Theory in Translation Studies. *Translation and Cognition*, 19(2), 112-134.
- Kövecses, Z. (2010). *Metaphor: A Practical Introduction*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- Mohamed, A. (2014). Light and Darkness in Quranic Metaphors: A Cognitive Analysis. *Journal of Islamic Linguistics*, 7(1), 56-78.
- Najjar, F. (2012). Glossing Quranic Metaphors: A Translator's Perspective. *Translation Studies Review*, 5(3), 89-102.
- Newmark, P. (1988). *A Textbook of Translation*. London: Prentice Hall.
- Nurbayan, M. (2019). Translating Quranic Metaphors: A Cognitive Approach. *Journal of Translation Studies*, 11(4), 67-89.
- Rumman, R., & Al Salem, M. N. (2023). The Translation of Quranic Metaphorical Expressions From Arabic Into English. *Journal of Language Teaching and Research*, 14(3), 12-25.
- Shareef, A. (2023). AI Models and Quranic Translation: A Comparative Study. *Journal of Islamic AI Research*, 10(2), 45-78.
- Shou, Y., & Huang, X. (2024). Large Language Models in Religious Text Translation. *Journal of AI Linguistics*, 31(2), 123-145.
- Yang, L. (2023). Metaphor Identification in Religious Texts Using AI. *Journal of Computational Semantics*, 28(3), 89-112.

Translated References to English

- Holy Quran.
- Alhaj, A., & Mesfer, A. (2019). Challenges in Translating Quranic Metaphors: A Comparative Study. *Journal of Islamic Studies*, 12(3), 45-67.
- Baradah, M. (2002). Conceptual Metaphors of Light and Darkness in the Quran. *Journal of Quranic Studies*, 4(2), 89-112.
- Chandra, S., Tiwari, A., & Jain, N. (2024). AI-Based Metaphor Identification in Religious Texts. *Journal of Computational Linguistics*, 30(1), 56-78.
- Christiansen, M. H. (2015). The Role of Metaphors in Religious Texts: A Cognitive Perspective. *Cognitive Linguistics Journal*, 26(4), 567-589.
- Dehghan, M., & Vahabian, B. (2022). Conceptualization of Quranic Metaphors From a Cognitive Perspective: A Case Study of Surahs As-Saffat and Al-Kahf. *Journal of Islamic Literature Studies*, 3(2), 183-206. [In Persian]
- Dukes, K. (2014). The Quranic Arabic Corpus: A Resource for Linguistic and Computational Analysis. *Journal of Arabic Computational Linguistics*, 8(1), 34-56.

- El-Zawawy, A. M. (2020). Translating Quranic Idioms and Metaphors: A Corpus-Based Approach. *Journal of Islamic Translation Studies*, 13(2), 45–67.
- Esfahani, M. (2025). Conceptual Metaphors in Quranic Discourse: Light and Darkness. *Journal of Quranic Studies*, 18(2), 145–123.
- Gibbs, R. W. (2017). *Metaphor Wars: Conceptual Metaphors in Human Life*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gupta, R. (2024). Evaluating AI Models for Religious Text Translation. *Journal of Artificial Intelligence Research*, 32(1), 89–112.
- Hammadi, A. (2023). Semantic Analysis of Quranic Metaphors: A Linguistic Approach. *Journal of Semantics*, 15(3), 78–95.
- Hanapi, M. (2013). Thematic Exegesis of Quranic Metaphors: A Study of Light and Darkness. *Islamic Studies Quarterly*, 9(2), 34–56.
- Hejazi, B. (2016). The Conceptual Metaphor of the Verse of Light in the Quran. *Adabi Funun*, 5(96), 83–111. [In Persian]
- Holter, J. (2023). AI and Religious Texts: Challenges in Semantic Fidelity. *Journal of Computational Linguistics*, 29(4), 345–367.
- Johnson, M. (2002). Cognitive Linguistics and Religious Metaphors. *Philosophy and Linguistics Review*, 14(1), 45–23.
- Kozlova, T. (2021). Conceptual Metaphor Theory in Translation Studies. *Translation and Cognition*, 19(2), 112–134.
- Kövecses, Z. (2010). *Metaphor: A Practical Introduction*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- Makarem Shirazi, N. (2008). *Tafsir Nemouneh* (36th ed., Vols. 2 & 14). Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyyah. [In Persian]
- Mohamed, A. (2014). Light and Darkness in Quranic Metaphors: A Cognitive Analysis. *Journal of Islamic Linguistics*, 7(1), 56–78.
- Najjar, F. (2012). Glossing Quranic Metaphors: A Translator's Perspective. *Translation Studies Review*, 5(3), 89–102.
- Newmark, P. (1988). *A Textbook of Translation*. London: Prentice Hall.
- Nurbayan, M. (2019). Translating Quranic Metaphors: A Cognitive Approach. *Journal of Translation Studies*, 11(4), 67–89.
- Qaraati, M. (2004). *Tafsir Noor* (11th ed.). Tehran: Markaz-e Farhangi Dars-haei az Quran. [In Persian]
- Roshan Chesli, M. M., & Ne'mati, F. (2024). Conceptualization of Bodily Metaphors in the Holy Quran (A Semantic–Stylistic Study). *Journal of Stylistic Studies of the Holy Quran*, 8(2), 248–266. <https://doi.org/10.22034/jilr.2023.62762>. [In Persian]
- Rumman, R., & Al Salem, M. N. (2023). The Translation of Quranic Metaphorical Expressions From Arabic Into English. *Journal of Language Teaching and Research*, 14(3), 12–25.
- Shareef, A. (2023). AI Models and Quranic Translation: A Comparative Study. *Journal of Islamic AI Research*, 10(2), 45–78.
- Shou, Y., & Huang, X. (2024). Large Language Models in Religious Text Translation. *Journal of AI Linguistics*, 31(2), 123–145.

- Tabatabaei, M. H. (1995). *Tafsir al-Mizan* (Vols. 2, 6, 11, 15, 17, 18). Qom: Daftar-e Nashr-e Islami. [In Persian]
- Yang, L. (2023). Metaphor Identification in Religious Texts Using AI. *Journal of Computational Semantics*, 28(3), 89–112.

استناد به این مقاله: نام خانوادگی نویسنده اول، نام. (سال). عنوان مقاله. عنوان نشریه (ایتالیک)، سال (شماره)، ص
آغاز-ص پایان.

Name of Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.